ANADOLU VALİLERİNE :

Saruhan sancağı halkı, bağlı bulunduğu **Anadolu vilâyeti valisine imd-ı hazariye** namiyle bir parayı vermek mecburiyetinde idi. (III. bölüme .). Bu valinin sancaktaki **eşkiyayı teftiş** ve inzibatı te'min etmesi için iliyordu.

1720 (1132) de Anadolu valisi, vilâyetinin geniş olduğunu, kâfi dere-le asker besliyemediğini, sık sık vilâyeti teftiş edemediğini, binaanaleyh ısisatının artırılması gerektiğini rica etti. İsteği kabul edilerek, imdadi-sine 12500 kuruş zammedildi; bu paradan Saruhan'ın hissesine 1000 ruş düştü (1). Valiye, 1250 kuruş imdad-ı hazariye, 250 kuruş **harc-ı** , 250 kuruş **mübaşiriye** olmak üzre 3000 kuruş veriliyordu. Bu miktar lad-i hâzeriyenin kaldırıldığı tanzimata kadar ayni kaldı (2).

Anadolu valisinin sefer zamanlarındaki masraflarını karşılamak içi) kese **imdad-ı seferiye,** 30 kese **mübaşiriye** ve **kapu harcı** olmak üzre kese akçe imdad-ı seferiye tahsis edildi. Paşa bu paranın yarısını se-e götüreceği **levendatın** altı aylık ulufe, bahşiş ve tâyinatına, diğer ya-nı da ağaları ve sair kapu halkı bir yeri muhafazaya me'mur olursa ı kaydedeceği askere sarfedecekti (3).

1713 (1125) Saruhan sancağından 2500 kuruş mal, 250 kuruş c-ı bab, 300 kuruş mübaşiriye olmak üzre 3050 kuruş, bir at, bir tüfek, atır istemişti (4).

1716 (1128) senesinde 2500 mal-ı seferiye, 250 kuruş harc-ı bab, 350 uş mübaşiriye, 10 kuruş **avayid-i Kethüda-yı çavuşan,** bir at 5 katır is mişti (5).

(1) 25 şevval 1132 tarihli Anadolu valisinin buyuruldısı: «... Anadolu eyaleti va-si' memleket olub etraf ve eknafta eşkiya ve haramzade zuhur etmekten hâli olmamağla ahz-ü istisalleri ebna-i sebil ve ahali-i reaya üzerlerinden şer' ve mazarratlarının def'ü ref'-i ibadullahın emn-ü istirahatları için eyalet-i merkume mutasarrıfları ziyade asker beslemiye muhtaç olduğundan geçen sene eyalet-i merkumeden tarafımıza tâyin buyurulan imdad-ı hizariye ma-sarıfımıza vefa eylemediği mukaddema der-i devletmedare arzolunmağla bin yüz otuz iki senesinde imdad-ı hazeriyemize on iki bin beş yüz guruş zam ve ihsan buyurulmağla... Saruhan sancağına bin guruş isabet eylediği...» MS. 179, S. 9.

(2) VS. 129 un notuna bk.

(3) BK. VS. 15.

(4) BK. VS. 14.

(5) 1128 tarihli Anadolu valisi Ahmed Paşanın buyuruldısı: «... mükemmel ve müretteb kapu halkı ve asakir-i mevfure ile me'mur ve mutasarrıf olduğu-muz eyalet-i Anadolu elviyelerinde vaki' olan Kazaha ahalileri viregeldik-leri imdad-ı seferiyelerin eda eylemeleri babında ferman al- şan şaadır

1718 (1130) tarihinden sonra ise **Saruhan sancağından** 15 kese **im-dad-ı seferiye,** 1,5 kese **kapu harcı** ve **mübaşiriye** olmak üzre 16,5 kese yahutta 13192 imdad-ı seferiye; 1319,5 harc-ı bab, 1319,5 mal-ı mübaşiri-ye olmak üzre 13851 kuruş **imdad-ı seferiye** toplanılıyordu (1). Buda tan-zimatın ilânına kadar, aynı miktar olmak üzre, devam etti.

Valiye ait olan imdad-ı hazeriye ve seferiye, **Kütahya** mahkemesinde tesbit ve tevzi' edilerek **mübaşirler** vasıtası ile sancağa gönderilir, kazalar mahkemelerinde, hane başına tevzi'leri yapılır, tanzim edilen defteri mübaşirine verilirdi (2). Sonraları mübaşirlerin yolsuzlukları görüldü, fazla para aldıkları tesbit edildi (3), bunun üzerine her **sancak beyinin**

olmağın taht-ı hükûmetlerınız ahallilerinin Anadolu valilerine eyledikleri (?) imdad-ı seferiyemizi irsal olunan pusula mucibince ma'rifet-i şer'ile e âyan-ı vilâyet ma'rifetleriyle cem'ü tedarik ve tarafımıza irsal eylemeniz babında buyuruldı tahrir ve ısdar ve ağalarımızdan...» gönderilmiştir. Pusu-lada şunlar yazılı :

İmdad-ı seferiye-i vali-i Anadolu:

	Guruş
Kaza-i Manisa İmdad-i seferiye	2500
Harc-ı bab	250
Mübaşiriye	350
Avayid-ı Kethüday-ı Çavuşan	10
At 1 re's, Katır 5 re's	3110

Veçh-i meşruh üzre üç bin yüz on guruş ve beş katır, ve bir at meblağ-ı mezbur dört bin yüz yirmi guruşun dört-yüz **guruşu** in'am olub kırk guruşta murabahadan aşağı vardı baki guruş 3680» MS. 176, S. 6-7.

(1) 15 Safer 1155.

Mal-ı imdad-ı seferiye	13192
Mal-ı harc-ı bab	1319,5
Mal-ı Mübaşiriye	1319,5
Muaf yalnız on beş bin sekiz yüz otuz (bir) guruştur	15831
Nakden teslim	4358
	11473
	10333
Baki kalan meblağ	01140

MS. 192, S. 34.

(2) BK. VS. 16.

(3) Muharrem sonu 1157 tarihli Saruhan'daki kadılara ve Manisa naibine yazılan hükûmden: «... Liva'i mezburede Anadolu valilerine müteayyin olan on üç bin iki yüz otuz yedi guruş imdad-ı seferiyeleri edaya raziler iken vu sene-i müba-rekede tahsili ferman olunan ol-mikdar seferiyeyi kabza me'mur olanlar almağa kanaat etmeyüb bin üç yüz yirmi dört guruş harc-ı bab ve bin üç

parayı toplatıp Kütahya'ya göndermesi ve valiye Kütahya'da teslim ettirmesi usulü konuldu (1).

Gerek **hazeriye**, gerek **seferiye, vali** tarafından teslim alınınca, hangi kasabaya ait ise, ora halkına hitaben yazılan bir **temessük** verilir ve bu temessuk o kazanın siciline kaydolunurdu (2).

Valiler, teftiş dolayısıyla sancağa geldiklerinde, üç günlük **zahire bedelini** ve halkın verdiği hediyeyi alırlardı (3). Vali, muhtelif vesilelerle haklarında şikâyet edilenleri, sancağa gönderdiği mübaşirler vasıtası ile Kütahya'ya getirir, **divan-ı Anadolu'da** duruşmalarını yapardı. Bu mübaşirlerin gittikleri yerlerdeki masrafları da halk tarafından ödenirdi.

DİĞER PAŞALARA :

XVII. yılda olduğu gibi, XVIII. yılın ilk yarısında da, Saruhan ve çevresinde çok **eşkiya** türedi. bunların te'dibine **mütesellim, mutasarrıf, muhassıl, Anadolu valisi** me'mur edildikleri gibi, bazan da selâ-

üç yüz yirmi dört guruş **mübaşiriye** mutalebesiyle rencide ve seferiyeyi Kütahya'da teslim olunmak üzre taraflarından irsal ademleri mahall-i mezburda ahz-ü habs ve gadrolunmağla şurut-ı seferiye üzre liva-ı merkumdan Anadolu valilerine tayin olunan ol- mikdar guruş şeferiyeleri **Manisa mahkemesinde** kabza me'mura teslim olunub...» fazla istenmemesi MS. 199, S 78.

(1) Cemaziyelevvel 1233 tarihli **Anadolu'nun** sağ koluna yazılan hükûmden «... vülat ve mutasarrifin taraflarından **zahire baha**, ve **devriye** ve **Kudumiye** namiyle fukaradan bir takım mevadd-ı zalemenin ahz-ü tahsili ez kadim men'i küllî ile memnu' iken bir müddettenberu eyalet dahilinde olan sancakların havi olduğu kazalara eyalet valileri taraflarından **hazeriye tahsiliyçün** ba buyuruldı başka başka **mübaşır** gönderjilmek icab etmeyüb vülatın hazeriyesi kangı sancak dahilinde olan kazalardan tahsil oluncaka ise bilâ mübaşir ol sancağın mutasarrıfı ma'rifetiyle tahsil ve vilâyet tarafına ba's ve tesyir olunmak lâzimeden iken hem valiler ve hem mutasarrıflar tarafından başka başka mübaşir ta'yini ile iki yüz elli guruş hisse-i hazeriyesi olan bir kazadan beş yüz guruştan ziyade hizmet-i mübaşeriye ahzı ve matlubları kadar hizmet verilinceye değin hareket etmiyüb yem ve yeyecek mutalebesiyle hazariye emr-i şerif...» riayet edilmediği bundan sonra: «eyalet ve elviye mutasarrıfları kendulara tahsiş kılınan hazariye ve aidat-ı muayyenelerine ve tahsis-i iltizamat menafiine kanaatlerile...» iktifa etmeleri «ve sancaklar dahilinde olan kazalardan vülâta mahsus olan **mal-ı hazariye** için taraflarından mübaşir tâyin olunmayub fakat elviye mutasarrıfları taraflarına iktiza eden hazeriye vakt-ü zamaniyle ve valiler tarafına tavsil olunub sancaklar mutasarrıfları dahi mübaşir nami ve nam-ı aher ile muayyen olan hazeriye akçesinden bir nesne ahz ve taleb...» etmeyeler. MS. 253, S. 184-183.

(2) BK. VS. 24.
(3) BK. VS. 29.

hiyetli müfettişler tâyin ediliyordu. Bunlarda sancağa geldiklerinde üç günlük zahire bedellerini ve halkın verdiği hediyeleri alıyorlardı. Bir paşa ve maiyetini bir kaç gün ağırlamak, gereken hediyeleri vermek, hiçte ucuza mal olmıyordu (1).

Hele me'muriyet veya sefer dolayısiyle paşaların yolu Manisa'dan geçerse paşanın eşyasını taşımak için 300-400 hayvanı tedarik etmek, **Paşa kapusunun** masraflarını karşılamak halka pek ağır geliyordu (2). Bunun için Manisa halkı, paşayı şehre uğratmamak için elinden geleni yapıyor, bazan yalvararak (3), bazan da hediye vermek suretiyle yol değiştirmiye uğraşıyorlardı (4).

(1) 18 rebiülevvel 1191 tarihli **tevzi' defterinden**: «**Aydın valisi vezir-i âsaf-nazir Abdullah Paşa** hazretlerinin Medine-i **Manisa'ya** teşriflerinde cümle ma'rifetiyle verilen on bir bin beş yüz **guruş Hüdavendigâr sancağı** mutasarrıfı **Ahmed Paşa** hazretlerinin Medine-i Manisa'ya teşriflerinde daire-i aliyyelerine masarıf-ı konak beş yüz doksan guruş... Abdullah Paşa teşriflerinde Top için **barut akçesi** on iki guruş Abdullah Paşa hazretlerinin etraf kazalara **zahire baha** için tayin eylediği **mübaşirlere** elli beş re's beygir ücreti yüz altmış beş guruş vezir-i müşarünileyh hazretlerinin zayi, eylediği iki re's menzil beygiri sümnü atmış guruş müteveffa **Osman Paşanın** esnafa olan duyunu bakayası ba tezkire beş yüz yirmi bir guruş mütesellim Ağa hazretlerinin (bir kelime okunamıyor) hesabınca akçe faizi iki bin guruş...» Bunlardan başka **tatar**, mübaşir, ve diğer vazifelilere verilen para ve **konak masrafları** vardır. MS. 221, S. 3.

22 Şevval 1156 **Hacı Ahmed Paşa** Manisa'ya gelince, bakaya asker, para bedelleri ile beraber, paşaya yapılan masraf ve verilen hediyelerin bedeli 7602 kuruş tutmuştu. MS. 199, S. 104.

21 Muharrem 1237 tarihli **tevzi' defterinden: Sisam adasına** gönderilen askere, **Manisa ihtilâlini** yatıştırmak için şehre gelen **İsmail Paşaya**, konaklara masraf olarak verilen para, **Adana valisi, Ağa Paşa** Manisa'dan geçerken yapılan masraf, sarâ-yı cedid ve saireye yapılan masrafların tutarı 275360,5 kuruş idi. Bu kazalara taksim edildi ve Manisa'nin hissesine 55072 kuruş düştü.

(2) BK. VS. 88.
(3) BK. VS. 100.
(4) 25 Safer 1144 tarihli **tevzi defterinden**: «Defter oldur ki, yüz kırk dört senesi safer al- hayrında **Hamid sancağı** Mutasarrıfı olub **Anadolu teftişine** me'mur olan vezir-i mükerrem **Ahmed Paşa'ya** Manisa'ya gelmemek üzre cümle âyan ve eşrâf ve eimme ve hütebâ ma'rifetleriyle virilen ubudiyettir ki zikrolunur. **Alacacı zade Mustafa Efendiden** yüzelli vukye **kahve bahası** üç yüz **guruş** ve **Molla Efendi** hazretlerinden alınan elli vukye kahve bahası yüz guruş mısırcılardan alınan kahve bahası **yüz vukye** iki yüz guruş ve katırcılardan alınan bir re's katır bahası kahve hamli ücretiyle seksen guruş ve **Esseyyid İbrahim Çelebiden** alınan bir re's katır bahası atmış **guruş** ve **Mustafa Efendiden** alınan iki re's katır bahası iki yüz yirmi guruş ve harc-ı bab yüz yirmi guruş ve kahve noksanı kırk guruş ve harbendiye katır teslimi için sekiz guruş ve kahve noksanı beş guruş ve **hâzine kâtibine** akçe teslimi için yedi guruş ve akçe noksanı beş

KONAK, MÜBAŞİR VE MİSAFİRHANELERE :

Manisa şehrinde bir çok **han, konak, misafirhane, zaviye, tekke, imarethane** vardı. Dışardan şehre gelenlerin önemli bir kısmı buralarda misafir kalıyorlardı. Fakat resmi vazife ile gelenlerin hemen ekserisi **şehir Kethüdası** ve **mütesellimi** tarafından gösterilen konaklarda yatırılır, masrafları bunlar tarafından ödenir, bu masraflar, sonradan, **masraf defterine** konurdu.

Sancağa, hükûmetden, **vali, muhassıl** ve **eşkiya müfettişinden** sık sık emirler gelirdi. Bunları **ulak ve mübaşirler** getirirlerdi. Bilhassa savaş, mübayaa ve **eşkiya** türediği zamanlarda şehirden ulak ve mübaşirler hiç eksik olmazdı. Hele bu son iki asırda emirler derhal yerine getirilmediğinden, sık sık te'kid emirleri gönderiliyor, mübaşirlerin daha çok, halka yük olmasına sebeb olunuyordu.

XVII. asırda, şehre gelen ulak, mübaşir ve vazifelileri konaklara yerleştiren şehir **Kethüdası** idi. XVIII. asır ve XIX. asrın başında ise bu ödevi **Mütesellim** yapıyordu. (Şehir Kethüdasına bk.). Şehre resmi vazife ile gelen mübaşirler, şehir Kethüdası veya mütesellim tarafından gösterilen konaklara yerleştirilir, işleri bitinceye kadar oralarda kalırlardı. (1).

1818 (1233) de yeni bir konak nizamı kabul edildi. **Manisa** şehrindeki konaklar yeniden tesbit edildi. Şehre gelecek vazifeli misafir ve mübaşirlerin şehir Kethüdası tarafından Konaklara yerleştirilmesi kabul edildi. Her misafirin günlük masrafı için konak sahibine iki kuruş verilecekti. Bu paralar evrak-ı müsbitesi ile, şehir masrafları tevziini yapanlara, şehir Kethüdası tarafından gösterilecek ve **tevzi' defterine** her altı ayda bir defa işlenecekti.

Şehir Kethüdası gördüğü bu ödeve mukabil senede 600 kuruş alacaktı, bu da tevzi' defterine konacak ve halktan toplanacaktı (2). Bu nizama bu tarihten sonra riayet edilmiş, gelen misafir ve mübaşirlerin isimleri, kaç kişi oldukları, hangi konaklarda kaldıkları, kaçar kuruş masrafları olduğu sicile kaydedildi. (3). Bu nizam tanzimata kadar yürüdü.

MENZİLCİLERE :

Hükûmet tarafından gönderilen emirlerin yerlerine ulaştırılması için doğru, Devlet hazinesinin taşınması için hazineyi taşıyan me'murlara, gereken hayvanları hazır bulundurmak maksadiyla anayollar üzerin-

guruş ve Kethüda bey dairesine harc-ı bab yirmi guruş ve **Paşa** dairesine verilen atmış guruş ve kâtibe çizme bahası iki guruş ve şehir Kethüdası yediyle paşanın masrafı yüz elli beş guruş sekiz pare ve **Molla Efendi** hazretlerinin Kethüdalarından alınan yetmiş guruş ve vilâyet umuri için sa'iye verilen yirmi guruş ve Paşaya giden sarı **Mustafa Beye verilen** yirmi guruş ve yemeklik zahiresiyle giden altı çift çuval bahası altı guruş...» MS. 186, S. 231.

(1) VS. 114 in haşiyesine bk.
(2) VS. 114 in haşiyesine bk.
(3) BK. VS. 115, 116.

de **menzilhaneler** kurulmuş idi., Bunları idare edenlere «**menzilci**» deniyordu. Manisa'da da bir «**Menzilhane**» vardı. Bunlar umumiyetle postacılar ve postanelerin vazifelerini görüyorlardı (1).

Menzilci, halk tarafından bir sene müddetle seçiliyordu. Vazifesi. Menzilhanede, hazine ve **ulaklar** için lâzım olan 20 genç ve kuvvetli hayvan bulundurmak; bakmak, lûzumunda fazla hayvan temin etmekti. Eğer yirmiden fazla hayvan lâzım olursa, onları halktan, kiraları mukabilinde tedarik eder ve masraflarını **tevzi' defterlerine** koydururdu. Menzilci bu hizmeti mukabilinde; XVII. asırda senede 1680 kuruş; XIX. asırda ise 5000 kuruş alıyordu. Bu para yalnız Manisa halkı tarafından ödeniyor, köylülerden alınmıyordu (2).

Menziller, mirî hazineyi ve sadrazamın emirlerini taşıyan hayvanlara bakmak maksadiyla kuruldukları halde, bu asırlarda çok su-i istimale uğradı. **Menzil beygirlerinden mütesellim, mübaşir, muhassıl, vali...** adamları istifade ettiler; 5 hayvan yerine 15 hayvan aldılar; eşyalarını taşıttılar, bu suretle halka ağır masraflar yüklediler. Bu ve buna benzer yolsuzluklar yüzünden şikâyet olundular. Aşıl vazifedarlar, acele emirleri getirdiklerinde; hayvan bulamadılar.

Bu hâli önlemek maksadiyla 1824 (1239) da **menzil nizamı** değiştirildi. Bakaya parasını toplamıya gidenlerin masraflarını, kimden para toplamıya gittilerse ondan almaları, diğer tatarların kira para ve yiyeceklerini kendi ceblerinden vermeleri; halkın bunlara para ve zahire vermemesi, eskiden olduğu gibi yalnız **sadrazam tatarlarına** konak verileceği, yeni nizamın esasları idi. Menzilciler, bundan sonra halktan para almıyacaklar; tatarlardan alacakları kira paraları ile geçineceklerdi. Yeni nizama göre saat başına kira hayvanlarına 20 para verilecekti (3). Fakat bu kira 1823 da 30 paraya, 1830 da 40 paraya, 1869 da 3kuruşa çıktı (4).

Manisa'nin, idareci, **âyan** ve vazife ile Manisa'ya gelenlere verdikleri paralardan başka, şehirden sürülenlere, sürgünlerin naklinde kiracılarına, ev ve yiyecek masraflarına, şehirde yapılan umumî inşaata verdikleri paraları da bunlara ilâve edersek halkın verdiği paraların kabataslak bir bilânçosunu yapmış oluruz (5).

(1) Researches in the highland of Turkey, Page 195 - 196.
(2) BK. VS. 61, 117.
(3) 114 ci VS. nin haşiyesine bk.
(4) Researches in the Highland of Turkey Page 195 - 196.
(5) «... Bir fakir reâyanın senede eküb biçtiği şeyden elinde nısfı kalub ondan dahi on beş guruş haraç ve yüz elli guruş dahi **menzil akçesi imadiyesi** ve memleketlerini muhafaza için tuttukları bekçi ücreti masraflarından hissesine düşüb ol- miktar akçeyi bulub vermeğe kudreti olmadığından şehriye on guruşu iki guruş faide ile alub ve ayda bir kerre devr ve tecdid-i temassük ederek senesi âharinedek alduğu on guruş elli guruş olur ve senesi hitamında vermiye takatı olmadığından mahsulü olan yağ ve bal ve buğday ve arpa ile borcunu idare eder iken sene-i cedid masarıfı vaktı gelüb bir kat dahi medyun olur...» Risale-i terceme: S. 7-8.

V

VERGİ NEVİ'LERİ :

Osmanlı devleti, vazifesini görebilmek için; halktan sayıları esaslı olarak dört gurubta toplanabilen, şu vergileri alıyordu: **tekâlif-i şer'iye; Tekâlif-i örfiye, Tekâlif-i şakka, Tekâlif-i Divaniye....**

TEKÂLİF-İ ŞER'İYE :

Tekâlif-i şer'iye **haraç, cizye, zekât,** ve **öşür** deye dört kısımdan ibaretti. Mikdarları, kimlerin verecekleri kanunla tesbit edilmişti. Bu vergi **reaya** tarafından; doğrudan doğruya **Dirlik sahibine** verilirdi.

TEKÂLİF-İ ÖRFİYE :

Bu vergi: **resm-i mücerred, resm-i arus, resm-i bennak**... ilâh olub **reaya** tarafından **sahib-i arz** denilen dirlik sahibine verilirdi. Bu verginin de mikdarı sabitti; kimlere verileceği kanunnamelerle tesbit edilmişti. Bu iki teklif kanunamelerle tesbit edilmiş, oldukça normal bir şekilde alınmıştır. Gerçi bir takım yolsuzluklarda olmuş ise de bunlar da şikâyetlerle önlenmiştir. Bunun böyle oluşunun baş sebebi ise: Kanunların yapılışlarından kaldırışlarına kadar, alınan miktarı muhafaza etmeleridir. **Reaya** ne vereceğini, ne kadar vereceğini, kesin olarak biliyordu. Böyle olmakla beraber para kıymeti XV. ve XVI. asırlara nazaran 3-4 misli kiymetlerinden kaybetmişti. Buna mukabil, bu vergilerde bir artış olmamıştı. Esasen bizim burada üzerinde durmak istediğimiz teklifler de bu ikisi değildir. Asıl halkı üzen ve mahveden diğer tekliflerdir.

TEKALİF-İ ŞAKKA :

Tekâlif-i şakka ta'biri yerli ve yabancı tarihciler tarafından muhtelif şekillerde tefsir ve iyzah edilmiş, çok kerre yanlış hüküm ve neticelerin

tekâlif-i şakka, eyalet, liva ve kazalarda hizmet eden

Bu meyanda muaf

olan yer ve kişilerden alınan vergilerde muaf olduğu halde alınmaları tekâlif-i şakkadan sayılabilir. Bunlar XVI. asrın ikinci yarısından itibaren reayadan, muhtelif vesilelerle alınmıya başlanmış; XVII. asırda hem mikdarları ve hem de nevi'leri artmıştır: **Selâmiyye, na'l baha, çizme baha, Tavuk baha, kaftan baha, konak ve göçek akçesi, çubuk akçesi, devriye, yemlik, ağalık, Kethüdalık**... ilâh gibi (1). Paşalar, **mütesellim** ve **voyvodalar** masraflarını çıkarıb en kısa zamanda zengin olmak için gittikleri köylerde kasaba ve şehirlerde halkın evlerine konub bedava yem ve yeyecek te'min ettikleri gibi bir de yukardaki adlarla para almışlardır.

Bu suretle ibda' edilen şakka tekliflerinin sayıları zamanla artmıştır. Bundan idarenin zaiflaması, paranın kiymetten düşmesinin de çok mühim tesirleri olmuştur. Gittikçe miktar ve nevi'leri artan bu vergilerin alınmaması için bir çok şikâyetler yapılmış, kaldırılmasına dair padişahlar tarafından adaletnameler neşredilmiştir (2).

Buna rağmen önüne geçilememiştir. XVIII. asırda alınmasına ve toplanmasına adeta müsaade edilmiştir (3).

Halkı en çok üzen ve memleketi fakir ve harab şekle sokan nisbet ve nevi'leri belli olmıyan bu teklif olmuştur.

Saruhan'da **eşkiyalık** ve halk hareketleri adlı kitabımızı okumuşsanız, onda halkın gönderdiği **mahzar** ve istidalarda en çok bu vergiden şikâyet ettiğini, elbette görmüşsünüzdür. Halk, bu şikâyetlerinde, eğer idareciler bu teklifi almıya devam ederlerse, yerlerini yurdlarını terkedüb başka taraflara göç edeceklerini ileri sürüyorlardı. Şakka'nın, XVI. asrın sonlarından, bu teklifin kaldırılış tarihi olan tanzimat devrine kadar, muhtelif şekil ve kisvelere bürünerek toplandığını görüyoruz. Fakat hiç bir vakit şakka kâbusu halkın omuzlarından kaldırılamadı. Gerçi tanzimatla **tekâlif-i şakka** ve diğer teklifler kaldırıldı amma, bunların enkazını temizlemek yirminci asrın başına ve hatta cümhuriyet devrine kadar sürdü (4).

Tekâlif-i şakka ile hükûmet ve halkın mücadelesini Saruhan'da eşkiyalık ve halk hareketleri kitabımızda göstermiye uğraştığımız gibi, bu kitabta da gerekli vesika ve misalleri vermek süretiyle, miktar ve nevini gittikçe artıran bu verginin zararlı neticelerini de göstermiye çalıştık.

(1) Eşkiyalık: S. 111.

(2) 1596 tarihli III. Mehmed, 1609 da I. Ahmed ve ondan sonra gelenlerin adaletnamelerine bak. Eşkiyalık: BK. VS. I, 37.

(3) BK. VS. 77.

(4) «... **reayadan** alınan resim bir reaya bazan sekiz kilede bir kilesini **voyvodasına** ve bir kilesini ortakçısına ve birini mubayaaya ve birisini **sursata** ve birini akça murabahasına verür ve biçareye kalan samanın bir sülüsünü **menzilhaneye** ve bir sülüsünü voyvodasına verüb her halde mağdur ve mağmum olur...» Risale-i terleme: S: 5.

Para kiymeti gittikçe düşüyordu, vergileri alan **âyanlardı.** Bu itibarla hem halk ve hem de hükûmet, bundan çok zarar görüyor, **âyan** ve idareciler ise küplerini dolduruyorlardı.

Bu verginin, **reayanın** fakirleşmesinde, İmparatorluğun parçalanmasındaki büyük rolünü tetkik etmek, neticelerini ortaya koymak, tarihçilerimiz için çok orijinal bir mevzu' olacaktır. Şakka ta'birinin şumullü ta'rif ve tav'sifi, nevi'leri, muhtelif devirlerde halkın bu vergi ile mücadelesi, göç etmesi, köylerin harab olması, ve nihayet geçirdiği merhaleler ve kaldırılması üzerinde durulmalı ve etraflıca bir eser meydana getirmelidir.

Diğer vergilerde, azçok muaf reayanın haklarına riayet edilmiş ise de usulsüz ve kanunsuz bir teklif olan bu vergi de, kendi bünyesine uygun bir tarzda hareket edilerek, muaf reayadan da çok kerre alındığı görülmüştür.

Halk, **tekâlif-i şakkayı** idarecilere verdiği gibi, buna benzer **tekâlif-i divaniyeyi** de hükûmete veriyordu.

TEKÂLİF-İ DİVANİYE :

Osmanlı tarihinde, beyliğin kurulması ile beraber alındığına artık şüphe edilmiyen tekliflerden birisi de **«âvarız»** adı altında toplanan vergilerdir (1).

Fevkalâde hallerde, harp zamanlarında hükûmet, halktan para asker, zahire isteyordu. Hükûmet tehlikeyi önlemek, ihtiyacı karşılamak için bütün kuvvet kaynaklarını harekete getiriyor; halktan bunları te'min ediyordu. Bu vergilerin ne zaman toplanacağı ve ne kadar alınacağı belli olmadığından ve daimi de olmadığından bu nevi vergilere geçici manasına «âvarız teklifleri» adı verilmişti.

Hükûmet, ilk zamanlarda bu teklifi yalnız fevkalâde hallerde alırken XVI. asrın sonlarında her sene toplamıya başladı. Uzun seferler Avrupa ve İran'ın mukavemeti, büyük mikyasta para sarfiyatı, Avrupalıların Türk pazarlarında yerleşmesi, Türk parasının eski kıymetini kaybetmesi, Türk hazine ve maliyesini iyice sarstı. Daha sonraki savaşlarda yenilmemiz, neticesi aleyhimize çıkan seferlerin uzun sürmesi, Celâlîlerin türemesi, bazı toprak parçalarının elden çıkması, maliyedeki açığın daha ziyade artmasına sebeb olduğundan bu teklifte fevkalâde hallere inhisar ettirilmiyerek her sene toplanmıya başlandı.

(1) Emir Süleyman'ın evayıl-i 806 tarihli nişanından; «... Elindeki vakıf köyceğizki merhum ammum Süleyman Paşa tabe serahunun vakfıdır. Cemi' avarız ve tekâlif-i divaniyeden ve sekvan ve doğancı zahmetinden muaf ve müsellem kıldım hiç aferide baad al- yevm medhale edüb taarruz değürmiye ve zahmet vermiye - Her kim ki medhal edüb zahmet edecek olursa benim katımda suçludur...» TMA; Sinan Paşa arşivi: No. 152.

Fevkalâde zamanlarda; bu verginin kifayetsizliği göz önüne alınarak, memleket **âyanlarından** ayrıca para ve asker istendi ve alındı. 1550 senesinde, **Tebriz seferi** için **Manisa âyanlarından** para toplandı (1). 1787 de harp masraflarını karşılamak için Manisa âyanlarından 15000 kuruş (2), 1788 de **İzmir zelzelesinde** yıkılan **Sancak Burnu Kalesini** tamir için 2000 kuruş (3), toplandı. 1829 Rus seferi için de, Manisa âyanları kendi paralariyle topladıkları askerlerle sefere iştirak ettiler (4).

TEKÂLİF-İ DİVANİYE (ÂVARIZ-I DIVANİYE) NİN NEVİ'LERİ:

Avarız-ı Divaniye fevkalâde hallerde ve bilhassa harb masraflarını karşılamak üzre hükûmdarın emri ile halkın doğrudan doğruya devlete vermeğe mecbur tutulduğu her türlü hizmet, para ve eşya şeklindeki tekâlife verilen isimdir (5).

Saruhan livasından bu maksatlarla halka tarhedilen teklifleri şu kısımlarda toplıyabiliriz.

a) Ordunun geçeceği yol üzerinde bulunan **menzillerden** düşman sınırlarına kadar olan menzillere toplanub nakledilen ve **sursat zahiresi** adı verilen arpa, buğday, koyun, yağ, bal, saman ve odun (6), b) Düşman sınırlarına girdikten sonra ve uzun süren Kal'a muhasaraları için toplanan ve **nüzül** adı verilen arpa, buğday (7); c) Zahireyi ve askeri malzemeyi taşımak, askerin et ihtiyacını te'min etmek maksadıyla toplanan deve, katır, at ve koyun; d) Ordunun geçeceği yolları temizlemek, düzeltmek, ta'mir etmek için **Beldar,** ordu ve donanmaya yardımcı kıt'alar makamında toplanan asker, **kürekçi** ve **kalyoncu;** e) ve nihayet peşin olarak halktan toplanan **«âvariz akçesi»** veya **«âvariz bedeli akçesi»** adı verilen nakid paradır. (8).

(1) BK. VS. I.
(2) MS. 157, S. 229.
(3) MS. 158, 90 - 92.
(4) MS. VS. 132.
(5) İslâm Ansiklopedisi cüz 11, S. 13.
(6) Eşkiyalık: S. 195..
(7) 22 Muharrem 1013 tarihli hükûmden: şark seferi olduğundan askerin zahireye ihtiyacı vardır, bûnun için sancağın her otuz beş âvarız hanesinden: «...İstanbul müdü ile bir müd tereke rub'ı dekik maadası şair olmak üzre 1012 tarihine mahsub olmak üzre nüzül ihraç edüb....» gönderilmesi emredilmektedir. Fakat hududun uzaklığı göz önüne alınarak, zahirenin aynen gönderilmesinin affedildiği, bedelinin 700-800 akçe tuttuğu, hem fukaraya ağır geleceği, binaaenaleyh her haneden 350 akçe bedel-i nüzül, 100 kuruş kira bedelinin toplanılıp gönderilmesi. MS. 18, S. 339. Osmanlı devleti merkez ve bahriye teşiklâtı: S. 163.
(8) 24 Cemaziyelevvel 1009 tarihli hükûmden: «... taht-ı kazanda olan âvariz

MUAFİYET :

Tekâlif-i divaniye verecek **reayanın** ev, arazi, mal ve mülk sahibi olması lâzımdı (1). Bu vergiyi yalnız erkekler verirdi, kadınlardan alınmazdı. Bu tekliften asker (2), **Ma'denci, Çeltikçi, ortakçı, tuzcu, köprücü, derbendci, menzilci, müstahfız**... ilâh ile ocaklık kaydolunanlar (3), bazı **evkaf** reayası muaftır (4).

hanesi üç yüz sekiz olub her haneden berveçh-i isti'cal mukaddema olan senelerde ihraç olunduğu üzre ikişer yüz kırkar **akçe** avarız ihraç edüb **muhassıl-ı emval** müşarüneleyh **Mehmed** dame ikbalühiya teslim... Şöyleki **âvarız akçesinin** tahsilinde ve muaccelen müşarüneleyhe teslimde ihmal ve müsahale eyliyesin bir veçhile beyan eyleyecek özrün makbul olmayub azl ile konulmayub hakaret olunursun ve cem' eylediğin **âvariz akçesini altunu** yüz on sekizden ve **guruşu** yetmiş sekizden ve **arslanî guruşu** atmış sekizden alub ve akçe alınmak lâzım gelürse yeni sikkelü akçe alub ve kem ayar akçe ve guruş alınmakdan be- gayet hazer eyleyesin...» MS. 15, S. 106.

(1) 14 Rebiülâhir 1066 tarihli hükûmden: halkın bir kısmının öldüğü, bir kısmının başka yere göçtüğü, bu yüzden verginin toplanamadığı, halkı saymak için **Mehmed çavuşun** tâyin edildiği: «... kariyede mevcut bulunan reayayı bir dürlü dirlikle alâkası olmayub askeri geçinenleri ve azadlı kul ve haric-i ez-defter bulunanları cümlesin müfredat üzre alâ al- esami mücaddeden tahrir ve kariyeden **tekâlif** alınmak icab eder ne mikdar haneye mütehammil arazileri olduğun yazub defter edüb...Zikrolunan **kadılıklarda** kadimi **köprücü** ve **derbendçi** ve **menzilci** vesayir hizmet mukabelesinde **âvarızdan** muaf olanları yerlû yerinde tafahhus edüb göresin...» Bolu sicilleri: No. 2, Vr. 59 A.

Bolu köylerinden birisi: «... südde-i saadetime âdem ve arzuhal gönderüb kariye-i mezbure sakinlerinden Ali ... ve ... ve nam kimesnelerin yine Kariye-i mezbure toprağında tasarruflarında **âvarız** ve tekâlif icab eder emlâk ve arazileri olmağıla ve sayir emr-i şerifimle vaki' olan tekalifi a'la, **evsat** ve **edne** itibari ile tahammüllerine göre taleb eylediklerinde, vermekte taallül ve inad eylediklerini bildirüb... «Evasıt - ı Ramazan 1082 tarihli hükûmden. Bolu sicilleri: No. 2, Vr. 446.

(2) Evahir-i Receb 1088 tarihli hükûmden: Kimler askeridir: «... yedlerinde ağaları tarafından mühürlü izin mektubu olmayub **korucu** ve **oturak** ve **Yeniçerilik** iddiasında olanların ocakta ve dirlikte alâkaları minbaad yoktur. **reayadır**... ve esamileri **serhadli** olub ve kenduları me'mur oldukları mahalle gitmeyüb vilâyetlerinde kalub terk-i hizmet-i muhafaza ettikleri için esamileri kat' olunmağla dirlikte min baad alâkaları olmamağla onlar dahi reayadır. Ve sakallû **Kuloğlu** olmaz, reayadır. Ve sakalsuz olub kuloğulluğu iddiasında olanlar hadd-i bülûğa vasıl olanları babaları odalarında gelüb hizmette bulunurlar, kuloğludur. Gelmeyüb vilâyetlerinde kalanları onlardan dahi rüsûm-ı raiyyeti alalar...» Bolu sicilleri No. 3, Vr. 976.

(3) Bolulular **Matbah-ı âmireye âvarız** yerine tavuk verdiklerinden: «... **âvarız-ı divaniye** ve **tekâlif-i örfiyenin** küllisinden muaf ve müsellem olub min baad bunlardan âvarız ve **nüzül** ve **sursat** ve bal ve yağ ve kazma ve kürek ve **bedel-i kürekçi ve bedel-i muavenet** ve hod girifte kürekci ve bunun emsali akçalu ve akçesiz **tekâlif-i şakka** talebiyle hilâf-ü şer' ve kanun rencidi ve remide ettürmiyesiz...» Bolu sicilleri: No. 2, Vr. 236. II Muharrem 1083 tarihli fermandan.

(4) Saruhanoğulları ve eserlerine dair vesikalar: C. I, S. 57, 102.

Hülâsa etmek lâzım gelirse vergiden askerler, bazı **evkaf reayası**, bazı din ve ilim adamları ve bazı vazife ile hükûmete ait işleri yapanlar, bunlara mukabil, **tekâlif-i divaniyeden** muaftılar. Kadınlar, ve yukarıda saydığımız sınıflar müstesna, bunların dışında kalan herkes bu vergiyi vermekle mükellefti. Bununla beraber, bazı hallerde muaf reayadan da, alındığı oluyordu (1).

Bundan başka bazı ahval ve şartlar içindede, bir memleket halkı, ya tamamen veya kısmen muayyen bir zaman için bu tekliften muaf sayılabiliyordu. Meselâ III. Murad 1576 senesinde Manisa'lıları, **âvariz-i divaniyeden** muaf tutmuş ve şehir halkına bu hususta muafiyet fermanı vermiştir (2). Fakat fermanda yalnız o sene mi, daha sonraki senelerde de mi vermiyeceği sarih surette yazılmamıştır. Fakat Manisa'lılar, vergiyi hiç bir zaman verilmiyeceği şeklinde yorumladılar, uzun yıllarda bu vergiyi vermediler. Fakat XVII. asırda toplanmaya ve alınmağa başlandı. Buna mukabil hükûmetin bu vergiyi; düşman ve **celâli** istilâsı (3), köylerin fakirliği (4), yangın çıkması (5), hastalık zuhuru gibi hallerde (6), muayyen bir müddet için bu yerler halkından almadığı görülmektedir.

(1) Saruhanoğulları ve eserlerine dair vesikalar: C. II, S. 43, Eşkiyalık: S. 296.... 28 Zilhicce 921 tarihli **Edremid** ve **Ayazmend kadılarına** yazılan hükûmden: «... Bundan evvel sefer-i hümayunum için kaza-i Edremid'den **İstanbul müdüyle** seksen müd on iki **kile** ve kaza-i Ayazmend'den yetmiş altı **müd** on altı kile **nüzül** salınub ve salınan nüzül ve **çeltükcü, ortakçı, tuzcu** ve **ma'denci ve derbend** ve **köprü hafızlarından** ve **hisar bekçilerinden** ve bir hizmet mukabilinde âvarizdan muaf olanlardan gayri hane-i âvarizden ve evkaftan ve emlâktan ve muaflardan bile salınmış idi. Öyle olsa an karib yümn-ı ikballe sefer-i mübareke teveccüh edüb nevruz-ı sultanîde nüzül çıkmak lâzım ve mühim olduğuyçün nüzül çıkarmakta muavenet için kulum Hızır gönderildi. Buyurdum ki mukaddema gönderilen hükûm mucibince amel edüb her birinüz taht-ı hükûmetinizde olan hane-i âvariz ve evkaf-ı medine-i münevvereden ve evkaf-ı selâtinden vesayir evkafdan ve emlâkdan ve muaflardan ne kadar hane bulunursa defter edüb nüzüllerin tâyin ve tahsil etdirüb ve çuvallara koydurub hazır ve müheyya etdiresüz...» Edremid sicilleri: 42/1177, Vr. 44 b.

(2) BK. VS. 2; Eşkiyalık: S. 316.

(3) TMA: No. E. 10391.

(4) TMA: No. E. 11209, 10472.

(5) 15 Rebiülahir 1129 tarihli **Manisa Kadısına** yazılan hükûmden: «... malûm ola ki nefs-i kasaba-i **Manisa'da** bi- emrilaahi taalâ harik vaki' olub ve ahalinin ekseri tavayif-i askeriyeden olmağla vaki' olan tekâlifi edaya iktidarları olmadığından... hâliya Manisa kazasının bin yüz yirmi dokuz senesine mahsub olmak üzre elli hanelerine isabet eder (?) **Âvariz** ve **bedel-i nüzül** ve **bedel-i sursat** ve **beldaran** bedeli hesab olundukta dokuz yüz kırk bir buçuk guruş ve buçuk sulüs etmeğin hallerine merhameten ancak yüz yirmi dokuz senesi afv-ü inam...» olunduğu. MS. 177, S. 42.

(6) Eşkiyalık: S. 395.

ÂVARİZHANE

Tekâlif-i divaniyenin toplanılmasında ölçü «**âvarizhane**» idi. Âvarizhane deye muaflar, çocuklar ve kadınlar müstesna vergi verecek evsafı üzere erkekler a'la, evsat ve edna deye üç kısma ayrılıyor, aynı zümreden onlar birbirleriyle birleştirilerek âvarızhane birlikleri meydana getiriliyordu. Bu çok zaman tam hane olmıyor, yarım, rubu' sülüs gibi küsüratı ihtiva ediyordı. Bu hal köy veya şehrin zenginliği, fakirliği, halkın sah durumu ile çok sıkı bir şekilde ilgili idi. Keza muafların çokluğu de

AVARİZHANELERİN TESBİTİ :

İncelediğimız **Manisa** ve diğer memleketler sicillerinde, kaç hanenin leştirilib **bir âvarizhaneyi** teşkil ettiklerine dair açık bir vesikaya raslımadığımız için, kaç hanenin birleşib bir âvarizhaneyi teşkil ettiklerine r, esaslı bir rakam veremiyeceğiz. Bazı yıllarda şehrin nüfusunu ve arizhanelerini bildiğimiz halde, muaflarını ve diğer muafiyet listesine il olanlarını bilmediğimizden; kat'i bir neticeye ulaşamadık. Meselâ kişinin bir (1), beş kişinin bir (2), âvarizhane teşkil ettiğini tesbit iğimiz gibi; 14 evin de bir âvarizhane addedildiğini müşahede ettik (3). Âvarizhaneler, memlekette yaşıyan erkek nüfus, mevcut bulunan arazi

(1) Cemaziyelevvel 1110 tarihli **Hoşalay kadısı Mustafa** imzalı ilâmdan: Kadı Hoşalay halkının mahkemeye geldiğini ve: «... Kaza-i mezbure tabi' (isim okunmıyor) nam kariye hin-i tahrirde iki nefer üzerine bir hane kayolunmuş idi. Biri dahi bi emrillahı taala bila veled fevt ve hane-i mezbure bir nefer üzerinde kalmakla sâdır olan tekâlifi bir veçhile vermeğe iktidarı olmayub eğer noksan hane tenzil olunmaz ise ol nefer dahi firar edub hane-i mezbure isabet eden **tekâlifi** verir kimesne olmadığın der-i devlet- medare ilâm edivir deyu dâilerine ilhah etmeleriyle...» arzettiğini yazıyor. Bu istida muamele görmüş ve rubu' hane endirilmiştir: TMA. NO. E. 10963.

(2) 1104 tarihli istidadan: «**Silistre** kazasına tabi' **Kızılcıklı** nam kariyenin ahalisi kadimden atmış üç nefer olub iki nefer yürükten maada atmış bir neferin on iki ve bir rubu' âvariz hanesi olduğu mevkufattan derkenar olunmuştur...» Bunun baş tarafına şunlar yazılmıştır: «... Bin elli bir senesinde muharrir kariye-i mezburu tahrir eyledikte atmış üç nefer tahrir eyleyüb iki neferi yürük olub rubu hanesi aşağı verilüb atmış bir nefer üzerinde on iki ve rubu' âvariz hanesi kayd ve tahrir eylediği defterde masturdur...» TMA: No. E. 11053.

(3) 15 Zilka'de 1116 tarihli **Manisa ve İlica kadılarına** hüküm: «... Kaza-i mezbure tabi' kariye-i mezbur hin-i tahrirde beş hane kaydolunub lâkin kaza i mezburun an asıl yetmiş hanesi olub fru nihade olan kırk haneden iki buçuk hanesi tenzil ve maada iki buçuk hane ile Manisa kazasına ilhak olunmak üzre arz ve telhis olundukta...» Bu hane ile Manisa'ya ilhak olunduğu. MS. 171, S. 10.

sayıldıktan, muafları hariç tutulduktan sonra **tesbit** ediliyordu. Normal olarak her otuz senede bir yurdun her yanına **muharrirler** gönderiliyor; mükelleflerin durumu tesbit ediliyordu. (1). Mamafih, rakam, muhtelif hâl ve şartlara göre değişiyor, azalıp çoğalabiliyordu. Muharrirler tarafından tesbit edilen âvarizhaneler **İstanbul'a** gönderiliyor, **mevkufat defterlerine** geçiriliyordu. **Tekâlif-i divaniye** ve diğer âvariz teklifleri memleket ve köylerin âvarizhanelerine göre toplanıyordu.

Savaş ve **eşkiyalık,** yahutta bunlara mümasil hallerden sonra o bölgedeki tahribatın derecesini ölçmek için muharrirler gönderiliyordu.

Saruhan sancağının muhtelif asırlardaki, âvariz miktarını gösteren cetveli tetkik edersek, burada gittikçe âvarizhanelerin azaldığı görülmektedir. Sancağın 1605 de 4823,5 âvarizhanesi var iken bu miktarın 1237 den 1899 a düştüğünü görürsünüz. Bu bize genel olarak memleket servetinin gittikçe fakirleştiğini, vergi verecek evsafı haiz olan kimselerin azaldığını göstermesi itibariyle çok şayan-ı dikkattir.

Bu basit fakat çok önemli ve maali çok manidar olan istatistik, bize memleketin şu veya bu vesilelerle emildiğini, halkın fakirleştiğini, toprakların kısırlaştığını veya hâli bırakıldığını açık surette göstermektedir (2). Bilhassa eşkiyanın yürümesi, o bölgeler halkını mahvetmiştir. Bakınız şu ilâm bunu ne kadar güzel ifade ediyor:

> «... **Tosya kasabası** ahalisinin arz-ı mahzarları budur ki, on seneden mütecavizdir ki diyar-i **Anadolu'da eşkiya** ve ehl i fesad ve **celâli** müstevli olub zorba ile gezüb **reayâ** ve berayânın emval ve erzakların nehb-ü garet ve ehl-ü iyalların çeküb alub ve ekserisin katl ve meskenlerin ihrak etmekle ekseri kariyede kimesne kalmayub ve kalanlar dahi köylerinde ve yerlerinde durmağa mecalleri kalmayub emr-i padişâhı ile **âvarız** vesair

(1) Benüm devletlû hünkârım: **Muharrir-i Memleket** gayet lâzımdır. Otuz yılda bir kerre **tahrir-i memleket** kanundur. Bu hususa gayet tekayyüt lâzımdır. Gayet dindar, müslüman adamlar tâyin olunub cümle memalik-i mahruse bir uğurdan tahrir lâzımdır...» Koçu Beyin Sultan İbrahim'e taktim ettiği Risale verak: 41, TMA: Revan No. 1323 mükerrer.

(2) **Sivas âvarizhaneleri defterinin** Altında kadısının şu mütalaası vardır: «... Kaza-ı **Sivas'ın** aşıl yüz sekiz hanesinden bir kaçhanesi suret-i mevkufat ve emr-i şerifle fru- nihade olub ve mahallata dahi zaif olanlar nevahi ve kura ve mevazi'den hâli ve harab olanlar defterden ihraç olunub seksen bir haneden ancak tahsili mümkün olmağla seksen bir hane üzre defter alunıb yirmi sekiz hanenin nüzul ve kira harcı seksen bir hanaye tahmil olunub bu veçh üzre tahsile mübaşeret olunmuştur... Fru-nihade ve zaif ve harab olan yirmi sekiz hane fru-nihade olunub min baad seksen bir haneden cem'ü tahsil olunmak babında suret-i mevkufat ve emr-i şerif recasına...» arz ve i'lâm olundu. XVIII. asır TMA: No. D. 9854.

Manisa Kazasının Avarizhaneleri Cetveli

Tarih	Turgudlu	Belen	Palamud	Emlâk	Yurtdağı	Tutarı	Açıklama
1013							
1062	602,5					1006,5	Nüzül hanesi
1088	646	227	175		159,5	122,5	1489
1097	646	227 1 rubu'	118,5	125	153,5	132,5	1511,5 1 rubu'
1135	295						1092 1 rubu'
1236	295		43,5	106,5 1 rubu'	41	61	565,5 1 rubu'

18,5 da çiftlik var.

Saruhan Sancağının Avarizhaneleri Cetveli

Adala	Akhisar	Gördes	Gördük	Foçalar	Ilıca	Kayacık	Manisa	Marmara	Menemen	Menemen Gizel Hisarı	Borla	Demirci	Mendehorya	Tutarı
	499		278					301						4509
219.5	351	559.5	202	145 1 rubü	70	188	1509	139	621	146	101	359	67	4823,5
65 1 sülüs	351	354	152	48	73	93 1 sülüs	1 rubu 1511.5 1306 tenzil	80	621	149	60	393 1 rubu	16 2 rubu	4978 1 sülüs 1 rubu
65 1 sülüs 4 rubu	230	243 2 sülüs	144	48		87	1025.5 1,5 rubu mefs-ı Manisa 622	33.5	311	114.5			86 2 sülüs	2737.5
														2722
120	230	143.5	120		205	82 1 rubu'	906.5	23.5		114	24			1899

tekâlif ferman olundukda **kadılar** mevcud olanlardan almağla iktifa etmeyüb kariyenüz ve mahallenüz bu kadar hanedür cümlesün sizden alurum deyu defter mucibince taleb etmekle mevcut olan reaya dahi takat getüremeyb bil- külliye vilâyet-i mezbure harabe müşrif olmağla mevcudundan alına deyu defeatla evamir-i şerife verilmeğin kadılar tutmayub bizden defter mucibince taleb olunur deyu enva-i taaddi ve tecavüz edüb reayanın bir veçhile tahammülleri kalmamıştır. Ahali-i vilâyet ma'rifeti ile kaza-i mezburun mahallat ve kurasında mevcud olan haneleri defter olunub ol defter mucibince haneleri tashih mumzi suret-i sultanî ve emr-i şerif sadaka olunub... reaya takat idemeyüb cümle perakende ve perişan olub vilâyet-i mezbure bil- külliye harabolmak mukarrer olmağın şolki vaki-i haldir...» arzolundu. (1).

Âyan ve idarecilerin, halktan salma halinde para toplamaları da çok rol oynamıştır (2).

Sancağın bazı kısımlarında; **âvariz hanelerin** düştüğü görüldüğü halde bazı kısımlarında da yükseldiği müşahade edilmiştir. Meselâ Manisa'nın sultaniye mahallesi 1688 - 1785 yılları arasında yarım âvariz haneyi muhafaza ettiği halde; **aşiretlerin** iskâna başlanılmasiyle sancağın iskân bölgelerinde, meselâ **Yunddağında, âvariz hanelerin** yükseldiği müşahede edilmektedir. 1688 senesinde **Saruhanlı köyünün** 2; **Osmancalının** 1 iken, 1785 de bu miktarın her iki köyde de 3 e yükseldiği görülmüştür (3).

ÂVARİZHANELERİN İNDİRİLMESİ :

Zulüm, eşkiya yürümesi ve diğer sebeblerle, **âvarizhanelerin** azalması yüzünden vergilerin düştüğü görülmektedir (4). Âvarizhanelerin azalması halkın, aynı teklifi vermesi şikâyeti mucib oluyordu. Bu ve diğer sebebler

(1) TMA: No. E. 2261.

(2) Gurre-i Rebiülâhir 1110 tarihli **Kastomoni kadısı Mustafa Efendinin** ilâmı: «... **Kastamoni** kazasına tabi' öyük **Esfel** nam kariye ahalisi meclis-i şer'e gelüb her biri tazallüm-i hâl eylediler ki, kariyemiz **Kütahya teftişçi Paşa**-bölüğü zulüm ve cevrile perişan olub dört nefer **reaya** kalub kariyemizin üç buçuk hanesi olmağın dört nefer çekmede takatımız yoktur, halimize merhameten der-i devletmedara arzediverin deyu ilhah etmeğin...» yazıldığı... Bu evrak muamele görmüş ve baş tarafına: «Yalnız yarım hanesi ref' olunmak buyuruldı» yazılmıştır. TMA, No. E. 9853.

(3) MS: 158, S. 12, 63, 167.

(4) BK. VS. 4... 18 Cemaziyelevvel 1098 tarihli **Manisa Kadısına hükûmden:** « **Belen Nahiyesinde** dokuz âvarizhanesi olan Gümülcetü nam kariye ahalisinin bazısı fevt ve bazısı perakende ve bazısı perişan olub **dokuz hanenin** âvariz ve tekâlifiierin bir veçhile edaya iktidarları olmayub tahammüllerinden ziyade olmağla beş hane âvarizları tenzil ve tahfif olunmak için arz olunduk-da...» tenzil olunduğu. MS. 158, S. 29.

dolayısı ile halk mütemadiyen şikâyet yağdırıyor, âvarizhanelerin indirilmesini rica ediyordu. Fakat vergi muvazenesini kaybetmemek için, hükûmet bu arzuların bir çoğunu mevki-i muameleye koymuyor, hasır altı ediyordu. Bu suretle bu nevi' vergiyi tahsile me'mur **mübaşir, tahsildar, mütesellim** elinde mevkufat defteri suretine göre hareket ettiğinden parayı eski âvarizhaneleri üzerinden alıyorlardı. O zaman vergiler, mevcut olmıyan âvarizhanelerin âvarızları mevcuduna zammedilerek toplanıyor, bu da halkın mağduriyetine ve fakirleşmesine sebeb oluyordu (1).

Âvarizhaneleri eksilen, köy veya mahalle ahalisi mahkemeye arz ve istida sunarak durumlarını bildiriyorlar, kadı da iddialarını haklı bulursa bir i'lamla arzlarını hükûmete gönderiyor ve durumu bildiriyordu. **Âvarizhanelerden** çok eksilme olduğu zaman, **kadı** ve memleketin ileri gelenleri bir araya gelerek noksanları tesbit ve arta kalan âvarizhane üzerinden teklif toplanılmasını hükûmetten rica ediyorlardı (2).

Recaları kabul olunursa bir emirle kadıya bildiriliyor, teklifler bu yeni **âvarizhanelere** göre toplanılıyordu. Kadı, nerelerden eksiltme yapılmış ise bunları yerlerine muhtelif vasıtalarla tebliğ ettiriyordu (3).

Eğer halk recasını kabul ettiremezse perişan olacağını, göç edeceğini, köy, mahalle veya şehirlerinin harab olacağını ileri sürerek âvarizhanelerinden indirilme yapılması talebinde ısrar ediyordu. Vesikalar incelenirse halkın, bu hususta çok şikâyette bulunduğu, bu nevi' vergilerden tahammül edilmez bir kâbus gibi kurtulmak istediği derhal anlaşılır.

Âvarizhaneden gayri bir de **nüzül** ve **mütekaidin haneleri** vardır. Mütekaidin haneleri ile âvarizhaneleri müsavi olduğu halde (4) **nüzülhaneleri** birbirine eşit değildirler. Aralarında bir kaç hane fark vardır. Bu farkın

(1) 7 Rebiülâhir 1098 tarihli tevzi' defterinden: Manisa'dan istenen güherçile bedeli şehrin âvarizhanelerinin noksanları mevcutlarına zamolunarak her bir **âvarizhanede** 3, kuruş, köylerden 5 kuruş; piyade hanelerden 3 kuruş muaf kariyelerden 250 kuruş düşülmüştür: MS. 157, S. 149 - 145.

20 şevval 1097 tarihli **tevzi' defterinden:** Manisa'dan âvariz istendiğinde ve âvarizhanelerinden 200 hane düşüldüğünden noksanlar mevcuda ilâve edilerek her haneden 7 **esedî kuruş** on bir sümün birer akçe; Nahiye ve Köylerin âvarizhanesinden her haneden beş kuruş on bir sümün ve Turgudlu'nun her hanesinden 5 kuruş toplanır. MS. 157, S. 166 - 168.

15 Ramazan 1116 tarihli **Manisa Kadısına hükûm:** «... Manisa nahiyesinde **Mihayil** nam kariye sakinlerinden Halil Divan-ı hümayunuma arzı hal edüb kariyemizin defter-i mevkufatta üzerine bir âvarizhanesi olub iki nefer bir haneye icab eden tekâlifi eda ederken nahiye-i mezbur afalisi ahar kariyenin kesrin bunlar üzerinde zammedüb ol- veçhile edaya iktidarları olmayub...» mani' olunması.. MS. 171, S. 6.

(2) Bunun için BK. MS. 157, S. 228, 232.

(3) BK. VS. 27.

(4) BK, VS. 36.

neden ileri geldiğini anlamak mümkün olamadı (1).

TEKÂLİF-İ DİVANİYENİN DAĞITILMASI VE TOPLANILMASI :

Hükûmet, XVI. asrın ikinci yarısından evvel fevkalâde hallerde, **III. Murad** zamanından sonra ise her sene devletin ihtiyaçlarını **divanda** tesbit eder, genel tutarı, imparatorluğun bütün **âvarizhaneleri** mecmuuna pay ederek her âvarizhanenin ne miktar vereceğini bulur. Böyle geçici vergilerin mikdar ve cinsini divan tâyin ve tesbit ettiğinden **«âvariz-i divaniye»** veya **«tekalif-i divaniye»** adı verilmiştir.

Divan kararı, hükûmdarın emriyle yurdun her tarafına **mübaşir, ulak** veya **tahsildarlar** vasıtasi ile gönderilirdi. Tahsildar ve mübaşirler, me'mur oldukları yerlerin kadılarına emirleri götürürler, halka okuturlar, başta **kadı,** idare âmiri, subaylar ve memleket ileri gelenleri olduğu halde, istenilen teklif, mevcud hanelere taksim olunur, düzenlenen defteri de toplamağa me'mur olan kimseye verilirdi.

XVII. asrın sonlarına kadar ya aynen veya bedelen toplanan bu teklif, XVIII. asrın ibtidasından itibaren **sancak muhassıl** veya **mütesellim**lerin uhdesine terkedildi. Artık zahire, hayvan vesaire istenmiyerek, bunların yerine hepsinin bedeli 11.000 küsur kuruş istendi ve bunlar her sene mütesellim vasıtası ile toplandı, hazineye teslim edildi.

XVIII. asrın ikinci yarısı ile XIX. asrın birinci yarısındaki uzun seferler dolayısı ile yurdun bu yanından, **İstanbul** ve ordunun yiyecek ihtiyacını karşılıyacak ve paraları sancak maktu'undan ödenmek üzre arpa, buğday, akdarı, nohut, peksimet, peksimet unu, koyun, keçi, sığır, orduda nakliyatta kullanılmak üzre deve, at ve katır ordudaki gedikleri kapatmak için asker ve kalyoncu istendi.

Saruhan sancağı tabiî durumu ve iklimi sebebi ile bir hububat memleketi değildi. Aynı zamanda bol hayvanda yetiştirmiyordu. Bundan başka kuraklık, bilhassa sık sık çekirgenin zuhur etmesi ihtiyacı karşılamıyan hububatı tamamen yok ediyor, halkı açlık tehlikesine ma'ruz bırakıyordu. Bu durum karşısında halk sık sık hükûmete baş vuruyor, istenen şeylerin affedilmesini rica ediyordu. Fakat halkın bu recası nadiren yerine getiriliyor, umumiyetle istenilen şeyler gönderiliyordu. Hububat gönderilmese bile muhakkak bedeli yollanıyordu. Aynen göndermek, yukarıdaki

(1) 1185 tarihli Silistireye gönderilen fermandan: «... Ber muceb-i suret-i defter-i mevkufat kaza-i mezburun beş yüz yirmi beş ve iki sebi' âvarizhanesi ve beş yüz yirmi bir ve iki sebi' bedel-i nüzûl hanesi olub...» TMA: No. D. 5779.

Şumnu kazasının ise nüzûl ve âvarizhaneleri bir birlerine müsavi idi. TMA: No. D. 5834.

1185 yılı Balçık kazasının: «... İki yüz dört buçuk âvarizhane ve iki yüz on üç bir rubu' bedel-i nüzülleri olub...» Aynı kaynak.

sebeblerden dolayı mümkün olmıyor, hükûmet aynen istemekte ısrar ederse, alıp göndermiye mecbur oluyorlardı. Bu ise halka pahalıya mal oluyordu. Çünkü hükûmetin aldığı fiyatla, mahallî fiyatlar arasında çok fark vardı. Mahallî fiyatlar hükûmet fiyatlarından kat kat fazla idi. Halk, istenilen şeyleri af veya bedele çevirtebilmek, muhtelif vasıtalara ve kimselere baş vurmıya mecbur oluyor, bu aracılarda haylı para veriyordu.

Halkın bu durumunu iyice anlıyabilmek için devrinde yazılan şu satırları gözden geçirelim :

> «Ahval-i **âyan-ı** vilâyet ve **eşraf-ı** belde: Memalik-i mahrır sada olan şehir ve kasabalarda kâin âyan ve eşrâf bigâneden olmayub kendu içlerindendir. Ana binaan evlâd-ı evlâda teselsül eden **âyan zadeleri** memleketi fukarası büyük bilüb, emri üzerine amel ve re'yi üzre hareket ederler. Anın için devlet-i âliyede bir madde için üzerlerine ferman vardıkda **Kadı-ı** belde âyan ve eşraf ve hacı ve hoca ve imam ve hatibleri mahkemeye ihzar edüb bütün **reayanın** vekilleri oldukları sebebden yüzlerine karşı fermanı okuyub tamamında merasimi itaatı ikrar ve murad-ı padişahî her ne ise vücude getürürler idi. Ba'dehu zaman seferler vukuunda mevcut cebehane olmak üzre deve bulunmıyan mahalden deve ve katır bulunmıyan mahalden katır ve güherçile ve kilim bulunmıyan mahalden kilim sisane ve müddeten gömlek geymemiş adamlardan çadırbezi ve topkeşan mandası ve top beygiri matlub için fermanlar vardıkda âyan ve eşrâf ve fukara âciz kalub âyanlar **mahzar** ve mucibince kadı efendiye dahi bir kaç yüz **guruş** verüb yolluca ve yakışukluca ilâm ahiz ve **İstanbul**'da dahi **akçe** ile iş görecek adama dahi akçe ve boğçe verüb aldırarak nâ-çar bâ emr-i âlî matlûbı bedele kat' ve kat' olunan bedelin içine âyan için bin guruş ve **nakib** için bin **guruş** ve **mübaşir ağaya** hizmet için bin guruş ve İstanbul'da verilen bu kadar guruş matlub olan bedelin üzerine zam olundukda yekûn-ı mebaliğ hadden efzun olur. Ve yukarıda bevan olunduğu üzre rençber fukarası kendu masraflarıyla işbu zuhurat olan masarif hesab olundukda vedayi'-i hâlik al- berayâ olan **reaya** fukarasının cümleden ahkarının hissesine beş yüz guruşdan ziyade hisse isabet edüb senevî yüz guruş faide edemiyeceği me'lûmu oldukda ah-ı vah-ü fervadı âsuman-ı hefte peyveste olduğundan büyük ve küçük itibarda müsavi olub âyan ve eşrâf-ı bilâd dâhi bu babda du- mande kaldı» (1).

Âvariz tekliflerinin XV. ve XVI. asırlarda, yalnız fevkalâde hallerde

(1) Risale-i terceme: S. 12, 13. Bundan başka: BK. VS. 52, 80, 84, 93, 118.

toplandığını biliyoruz. Fakat XVI. asrın sonlarından itibaren her sene toplanmıya başlandı. Bu teklifin, senede birden fazla toplandığı da görülmektedir. (1).

İlk zamanlarda; kıtlık, kuraklık, çekirge, yangın, eşkiya ve Celâlî istilâsı müstesna; bu teklif halktan aynen alınırken, XVII. asırda İran ve Balkanların uzak yerlerine; sürekli savaşlar dolayısı ile; bunların gönderilmesi zahmetli ve masraflı görülmüş, zahire yerine bedelleri alınmıştır (2). Bu bedellerle savaş alanlarına yakın yerlerden; istenen şeyler temin edilmiştir.

TEKÂLİFİN MİKTARI :

Âvarizin nev'i ve miktarı, yukarıda saydığımız sebeblerden, zamanla daha çoğalmış ve artmıştır. Bunu bir kaç misalle izah edelim :

1576 da her **âvarizhaneden 50 akçe âvariz**; 1600 de her haneden 240 akçe, 1605 de ise 2 florin toplanmıştır (3); 1687 de 10 haneden bir bel-

(1) 23 Zilka'de 1012 tarihli Saruhan sancağına yazılan hükûmden : «... Bundan akdem bu sene-i mubarekede 1011 tarihine mahsub olmak üzre bazı kadılıklara kürekçi ve bazısına bedel-i kürekçi akçesi fermanım olub başka eyamir-i şerife irsal olunmuş olmağın bir senede iki tekâlif bir zamanda olmağla reyaya ve beraya mutazaccir ve müteellim olmak fehmolunmağın haklarında merhamet-i şerifim zuhure getürüb sayir vilâyetlerde tayin ve fermanım olan nüzülden her müd tereke için on hane dahi ziyade zam ve ilhak olunub her otuz beş hanelerinden veçh-i meşruh üzre bir müd nüzül ihraç ve mehall-i me'mura bizzat iletüb...» MS. 18, S. 391.

1143 senesinde Manisa'dan tülü deve istendi, Manisa'lılar, tülü deve olmadığından hükûmete müracaatla affını reca ettiler. Mahzarda şu cevab verildi: «... Hâlâ vilâyetin üzerlerinde mekkârî devesi ve mübayaa katırı ve Anadolu valisi imdad-ı seferiyesi ve âvariz ve nüzül teklifleri olmağla ve bu deve dahi alınmak lâzım gelse perakende ve perişan olacakları zaahir ve aşikârdır deyu tarafımızdan devlet-i âliyeye arzolunub ve bazı yerlere tarafımızdan mekâtib tahrir ve bi- mennihi subhane ve taalâ fukara ve raiyyetin hayır duası berekatiyle elviye-i mezkûrlerden ol miktarda deve mübayaası bil - külliye men'ü def' ve ferman-ı âli gelmiştir...» Her deve için 16 kuruş toplanub mübaşire verilmesine dair buyruldı. MS. 185, S. 119.

(2) 15 Rebiülevvel 1084 tarihli hükûmden: «...Kapum kulları yesair asakir-i mansurem için menazil zahiresi tedariki ehemm-i umurdan olmağla menazile karib olan kadılıklardan zahire ihraç olunub mesafe-i baide olan yerlerden zahire nakli reayaya asir olmağla hallerine merhameten bedeli tahsili reayaya evlâ ve enfa' olmağın...» Bolu sicilleri: No. 2, Vr. 28 b. Eşkiyalık: S. 195.

(3) Eşkiyalık: S. 188.

dar (1) : her 10 haneden bir cenkçi istenmiştir (2).

1606 da her âvarizhanesinden 2 florin sursat bedeli (3), yine ayni tarihte her haneden 3 sikke altın (4), 1650 de 300 nüzül bedeli 20 akçe mübaşiriye (5), 1603 de 240 akçe (6), 1681 de 500 akçe bedel-i kürekçi ve 35 akçe mübaşiriye (7), 1576 da 50 akçe kalyoncu bedeli alınmıştır. Daha sonraları ise bu miktar artmış 1740 da her âvarizhanesinden 18 kuruş 8 akçe (8), 1820 de 21 kuruş 13 para gibi muazzam bir yekûne yükselmiştir (9).

MÜBAŞİRLERİN ALDIKLARI PARALAR :

Mübaşirlerin geçimleri için alınan ve «**mübaşiriye**» adı verilen paranın miktarı da artmıştır. İlk zamanlarda her haneden 20 akçe mübaşiriye alınırken sonraları 35 ve daha fazla alınmıştır. Mübaşir, tahsildar ve mütesellimlerin, bu teklifi toplamak için yalnız mübaşiriye almaları lâzımken, **ikramiye, at baha** (10), **tahsildariye, kolcu akçesi, imhaliye** (11), **ağırlık, konak masrafı, harc-ı mahkeme, kâtibîye, Kethüdaiye, hüddamiye, ihzarîye, irsalîye, muhassıllık, naib** efendi için... gibi paraları da almışlardır (12)..

Hükûmet, muhtelif devirlerde gönderdiği emirlerle bu yolsuz alınan paraları aldırmamıya uğraştı ise de, maalesef muvaffak olamadı.

Şehir **âyanının** vergi dökümünü, salmayı, çok zaman müsavi olarak

(1) Evail-i Muharrem 1098 tarihli hükûmden Viyana **seferi** için mühimmat ve paraya ihtiyaç olduğundan; Girit **seferinde** olduğu gibi sancağın her **bedel-i nüzul hanelerinden** her onundan bir nefer **beldar** ve her bir nefer için de onar bin akçenin toplanması emrediliyordı. MS. 157, S. 241.. Diğer bir hükûmde ise her haneden bedel olarak 600 **akçe** alınması yazılmaktadır. Aynı def. S. 242.

(2) Gürre-i ramazan 1098 tarihli fermanla, **Mora'yı** korumak için **Manisa'dan on âvarizhanesinden** bir nefer **cenkçi** istendi. Bu emir derhal yerine getirildi ve eksik haneler mevcut olanlara ilâve edilerek her 5,5 haneye bir nefer düştü ve tanzim edilen defteri mübaşiri kapucu başı Mehmed Ağa'ya verildi. MS. 157, S. 147 - 149.

(3) Eşkiyalık: S. 194 - 196.

(4) Eşkiyalık: S. 195.

(5) 10 Safer 1061 tarihli hükûmden **nüzul zahiresi** mukabilinde, her haneden 300 **akçe** istendi «bundan maada mübaşir-i mezburun cihet-i maişetiyçün her bir haneden yirmişer akçe dahi aldırub...» MS. 102, S. 225.

(6) MS: 18, S. 136.

(7) 1681 de her haneden **mübaşiriye** olarak 35 akçe alınmıştır.

(8) BK. VS. 37, 80.

(9) BK. VS. 118.

(10) 1183 senesi **Hamid sancağından** tahsil olunacak **hane-i âvariz ve bedel-i nüzül** defterinde şunlar yazılıdır: «... Asıl mal-ı âvariz, ikramiye, at baha, tahsildariye...» TMA: No. D. 5778.

(11) İstenilen paranın geri bırakılması için muayyen bir müddet verilüb vakit sona erince alınan faize, paraya denir.

(12) BK. VS. 80, 84.. TMA: No. D. 5853, 5834, 5779.

şehir ve köy **âvarizhanelerine** taksim ve tevzi' etmedikleri görülmektedir. Meselâ 1688 de toplanan **nüzül bedelleri** için Manisa'nın her **âvarizhanesin**den 10 kuruş iki para alındığı halde köylerin her âvarizhanesinden 19 kuruş, 9 üçlük para, **Turgudlu'nun** her hanesinde 630 akçe, piyadelerden 9 kuruş 10 akçe alındığı görülmektedir (1).

XVIII ve XIX. asırlarda bedel olarak toplanan bu teklif âcil bir parayı karşılamak istendiğinde kısa bir zamanda toplanılub gönderilmesi icab ediyordu. Fakat **reaya** da çok zaman para bulunmuyor, toplanılması ve gönderilmesi gecikiyordu. Bunun için hükûmet, halkın bu parayı zenginlerden t'emin etmesini emrediyordu (2). Bu suretle zenginlerin alacağı fahiş faizlere göz yumuyordu (3).

Tekâlif-i divaniyenin toplanılması sancak mutasarrıflarına bırakılınca, diğer bir çok teklifler gibi, bunun taksitleri de, mütesellim ve mutasarriflar tarafından ödenmiş, halktan ağır faizlerin alınmasına sebeb olunmuştur. Tevzi' **defterleri** tetkik edilince bunun açıklı misalleri açık surette görülür.

TEVZİ' DEFTERİ :

Sancak, vilâyet ve kasabaların yaptıkları masrafları, verdikleri **tekâlif-i divaniye, imdad-ı seferiye, mal-ı maktu** vesaireyi gösteren deftere «tevzi' defteri» denir. XVI. asırdan 1671 tarihine kadar, sancağın masraflarını gösterir defterlere Manisa sicillerinde raslıyamadık.

1671 tarihinde ilk def'a yukarıdaki ta'rife uygun tevzi' defterine rastladık. Bu defter çok kısa ve muhtıra kabilindendir. Fakat 1698 tarihinden sonra ise müfassal tevzi' defterlerinin tutulmağa başlandığını görüyoruz (4). Bu şekilde tutulan tevzi' defteri 1820 senesine kadar devam etti. Fakat bu sene tevzi' defterlerinin şekli değiştirilerek vesika 119 daki hali aldı. Defterler tanzimata kadar bu şekilde tutuldu.

Tevzi' defterlerine sene, kimlerin tevzi'de bulunduğu, nerelere sarfedildiği, kimlere para verildiği, kimlerin verdiği, yapılan yardımların mikdarları, paranın tutarı, hane başına düşen para, bu parayı toplayan me'murun adı ve defterin tanzim tarihi yazılırdı.

Hülâsa **tevzi' defterleri,** hangi yerlere ait iseler, ora masraflarının birer ayinesidir. Defterler tetkik edilince şehirde inşaata sarfedilen para,

(1) MS. 158, S. 14 - 17.

(2) 1013 tarihli **Anadolu beylerbeyisinin** buyruldısı: «Sefer-i hümayunda olan kullarım zahiresiyçün âvarizhanesinin her birinden bir sikke altun cem'olunub Ramazan sonuna kadar gönderilmesi:» «... Kusur kalur ise nefs-i Manisa'nın ve ol vilâyetin âyan ve ağniyaşından istikraz etdirüb gönderüb denilen zamanedeğin teslim etdirüb...» MS. 18, S. 290.

(3) Eşkiyalık: S. 195.

(4) BK. VS. 5, 6.

gelen mübaşirlere verilen para, toplanan teklifler, idarecilere verilen hediye vesaire hep bu deftere kaydediliyordu. **Mal-ı âvarizden, mal-ı maktua,** menzil masraflarından **imdad-ı seferiyeye** kadar bütün tekliflerde bunlara yazılıyordu (1).

Tevzi' defterleri, kadının başkanlığında, **mütesellim, yeniçeri serdarı, Kethüda** yeri ve şehrin ileri gelenleri huzuriyle, tanzim ediliyor, fakat âyanların hakim oldukları devirlerde bu kaide ve usule riayet edilmemiş, kuvvetli âyanlar, masrafları kadılara istedikleri gibi dikte ederek, şehir masraflarını arzularına göre tanzim ve tevzi' ettirüb, halkın şikâyet ve hatta zaman zaman itiraz ve ayaklanmalarına sebeb olmuşlardır: «... Masraf-ı vilâyet namiyle ismi ve mahalli malûm olmıyarak senede bir kaç def'a defteri tertib ve küllî mebaliğ tevzi' ve tahsil ve ol- veçhile fukaraya zulüm ve taaddi olunduğu tahkik olunduğuna mebni...» Hükûmet bu işi bir nizama rabt etmeği kararlaştırdı. 1792 de gönderdiği fermana göre tevzi' defterleri senede iki def'a; ruz-ı hızırdan ruz-ı kasıma; ruz-ı kasımdan ruz-ı hızıra kadar tutulacak, Yapılan masraflar, evrak-ı müsbiteleriyle beraber **kadının** başkanlığında ve cümle huzurunda, doğru olarak bir bir bu deftere yazılacak. Tutulan **tevzi' defterinin** bir sureti sicile yazılacak bir sureti de **İstanbul'a** gönderilecekti. İstanbul'a giden defterleri incelemek üzre **Anadolu** ve **Rumeli** eyaletleri defter nezaretlerine birer me'mur daha ilâve ediliyordu. Bunlar gelen tevzi' defterlerini inceleyecekler, uygun görürlerse deftere «sah» çekerek paranın toplanılmasına müsaadeyi havi emirle beraber geri göndereceklerdi. Ancak bundan sonra me'murları tevzi' defterlerindeki masraflar karşılığı parayı halktan toplıyabileceklerdi.

Yeni nizama göre tertiblenecek tevzi'. defterlerinde **kadı, mütesellim** ve **âyanın** yeni usule aykırı hareket ettikleri, halktan fazla para aldıkları duyulur, şikâyet edilir, tahkikat sonunda belli olur ise müsebbiblerine ağır cezalar verileceği, gönderilen fermanda yazılıyordu.

Bu ferman, bu devir, âyanlarının en azılı zamanları olduğu için - 5-10 kaza müstesna - imparatorluğun diğer yanlarında kâfi derecede te'sir yapamamış, âyanlar ve idareciler eski usul üzre ve menfaatlarına göre **tevzi' defterlerini** tanzim etmeğe devam etmişlerdir. Hükûmet iki sene sonra, 1794, **Anadolu'nun** sağ koluna gönderdiği ikinci bir fermanda yukarıda söylediklerimizi tekrar ediyor, iki senelik tevzi' defterlerinin en kısa zamanda gönderilmesini, bundan sonra tanzim edilecek altı aylık tevzi' defterlerini zamanında göndermelerini, eğer verilen emirlere uyulmaz, kusurları görülenler olursa; kim olursa olsun; şiddetli cezalara çarptırılacağı

(1) BK. VS.: 5, 6, 16, 21, 37, 80, 118.

üzerinde ısrarla duruluyordu (1).

Şüphesiz ki bunda III. Selim ve hükûmetin giriştiği ıslahat ve tecedddüt hareketlerinin de çok büyük te'siri vardı. Nizam-ı cedid ve diğer yenilikler, belki de âyanları korkutmuş, kısa bir zamanda olsa, hükûmetin buyrukları önünde; eğilmiye mecbur etmiş idi. daha sonraları, te'kidi emirlere rastlanamadığına göre, emirlerin yerine getirildiğine hükmedilebilir.

Buna mukabil âyan ve idareciler, bu usulde de bir hiyle-i şer'iye (2),

(1) Evasit-i Zilka'de 1209 tarihli **Anadolu**'nun sağ koluna gönderilen hükûmden: «... Memalik-i mahrusamda kâin kaza ve kasabat ve kura ahalilerine masarıf-ı vilâyet namiyle ismi ve mahalli ma'lûm olmıyarak senede bir kaç def'a defteri tertib ve külli mebaliğ tevzi' ve tahsil ve ol- veçhile fukaraya zulüm ve taaddi olunduğu tahkik olunduğuna mebni bu hususun bir rabıta tahtına idhaliyle ref'i mezalime ikdam olunmak vacibattan olmağla beher kazada vaki' olacak masarıfın tevziatı senede iki def'aya tahsis olunmak ve aralıkta başka defter tertib ve tevzi' olunmamak yanı ruz-ı hızırdan ruz-ı ksıma ve ruz-ı kasımdan ruz-ı hızıradak altı ayda bir def'a masarıf-ı sahihenin ismi ve mahalleri malûm olarak defterleri der aliyyeme tesyir kılınmak hususuna irade-i katıa-ı padişahanem taalluk eylediğine binaen fima - baad her kazanın **salyane defteri vücuh-ı memleket** muvacehesinde ber veçh-i meşruh tertib ve baad al- tevzi' kazalar mahakiminden birer sureti ihraç ve deraliyyeme irsal olunmak için bu babda iktiza eden tenbihat ve te'kidat derc ve iş'ar olunarak siz ki mevlâna vesair mumaileyhimsiz size mahall-i sairenin mecmu' hükkâm ve zabitanına hitaben iki yüz yedi senesi evasıt-ı cemaziyeleulâsında evamir-i şerife ısdar mübaşirler ta'yini ile sevk ve tisyar oldukdan sonra bu babda muahharan dahi te'kid ve isti'cali havi sudur eden emr-i âlişanım mucib ve muktazasıyla amel ve harekete taahhüdi havi zikrolunan sağ kolda vaki' kazalardan tevarüd eden ilâmat emr-i şerif-i mezkûrun kaydı balâsına şerh verilmiş olub mezmun-ı evamir-i aliyyeme ve muktaza-yı taahhüde nazaran her bir kazanın o makule masârif-i sahihelerinin beher altı ayda bir kerre der âliyyeme gelüb tetebbu' ve temyiz olundukdan sonra tahsiline ruhsati şâmil evamir-i âliyyem sudur etmedikçe fukaradan bir akçe tahsil olunmamak ve bu hususa hükkâm ve **vücuhi memleket** tarafından kemal-i itina ve dikkat olunmak iktiza eder iken zikrolunan sağ kolda vaki' kazalardan iki senedenberu fakat beş on kazadan tevziat defatiri varid olub ma'da kazalarda bir kit'a defter gelmediği ve gelenlerin dahi birer seneden ve bazan dahi ziyade vakıttanberu defterleri varid olmadığı ve bu keyfiyet âyan ve vücuh-ı memleketin bir az vakıttanberi itiyat etmiş oldukları habaset ve melanetlerinden yani her bir kazanın vücuhu hod behod defter tertib ve tevzi' ve fukaradan tahsile ve emval-i fukarayı dilediklerı gibi eklü bel'e içtisarlarından neş'et etmiş olduğu zaahir ve bu makule evamir-i aliyeme adem-i itaat suretlerini izhar ve mugayir-i taahhut ve münafi-i rıza etvar-ı sabıklarında ısrar eden âyan ve vücuh-ı memleketin haklarında bundan böyle lâzım gelen ukubat ve cezanın bilâ tevekkuf icrasına ikdam olunacağı bedihi ve bâhir olmakdan nâşi henüz tevzi' defteri göndemiyen kazaların iki senedenberu vaki' olan masraflarının ve defterleri gönderilmemiş olan kazaların dahi gönderilen defterler tarihinden sonra vaki'...» olanlarının gönderilmesi. MS. 232, S. 134. BH. VS. 119.

(2) BK. VS. 121.

bulmuşlar, iki tevzi'den gayri gûya şehrin âcil ihtiyaçlarını karşılamak üzre bir de «aralık tevzii» yapmıya başlamışlardır. (1). Âyanların, aralık tevziinde nefisleri için halktan kanunsuz ve karşılıksız para aldıkları, yapılan şikâyetlerden anlaşıldığından, gönderilen fermanla aralık tevzii' yapmak da kat'i suretde men'edilmiştir (2).

Âyan, idareci ve **kadıların** gördükleri ödevler dolayısı ile kanunen ne kadar para alacakları ve nelerden alacakları, kanunnamelerde gösterilmiş, diğer gönderilen fermanlarla da tasrih ve ifade edilmiştir. Böyle olmasına ra'men idareciler ve mahkemede çalışanlar; başta **kadı** olmak üzre; halktan kanunsuz ve haklarından fazla parayı almaktan hiç bir vakit geri durmamışlardır... Bu kitabta neşrettiğimiz **tevzi' defterleri** tetkik edilirse kanunsuz ve fazla alınan **resim** ve **tekliflerin** miktarı açık surette görülür.

Halkın devlete verdiği vergiler, şehrin işlerine sarfedilen paralar, idarecilere verdiği hediyeler hakkında okuyucularımıza bir fikir verebilmek için belgeler arasına 1155 (3) ve 1236 yılları (4) **tevzi'** ve **masraf defterlerini** koyduk. Bunlar tetkik edilince halkın vermek zorunda olduğu vergiler hakkında daha iyi ve müsbet fikir edinileceği kanaatındayım.

(1) BK. VS. 121.

(2) 15 M. 1246 tarihli **Anadolu**'ya gönderilen hükûmden: «... Bu esnada bazı mahallerde **hakim** ve **âyanları** nizamı üzre beher altı ayda bir kerre vaki' olan tevziatdan başka kendu cerr-i menfaatlarıyçün **aralık tevzii** namiyle bir takım mevadd-ı zülmiyeden ibaret ahali-i memleketden hayli akçe tahsil ve bu cihetle fukarayı iz'aç ve tazyik etmekte olduklaıı bilihbar tahkik gerde-i şahânem olub nizam-ı mezkûr memalik-i mahrusam ahalisinden tevziat fesadından dolayı duçar-ı giriftar oldukları mezalim ve taaddiyattan vikâyeleri niyet-i hayriyesiyle rabıta pezir olmuş olduğundan herbir mahallerde daima ve müstemirren icrası... Baade ezin bir dahi bir mahalde aralık tevzii namiyle fukaradan bilairade bir akçe ve bir habbe alındığı ihbar olur ise bu def'a olduğu misillû yalnız tenbih ve te'kid ile iktifa olunmayub hesab eden ve ruhsat verenlerin bilâ imhalim te'dib ve güşmallerine ibtidar olunacağı muhakkak ve musammem olmağmağdan nâşi...» MS. 264, S. 110.

(3) BK. VS. 80 - 83

(4) BK. VS. 117 - 122.

Saruhan'da Eşkiyalık

EŞKİYALIK SEBEBLERİ :

XVII. yüz yılda olduğu gibi XVIII. ve XIX. yüz yıllarda savaşların devamı etmesi, bir çoğunda yenilmemiz, dirlik mutasarrıflarının savaşlarda bulunmaları, öldürülen veya azledilen idareci **kapularının** bir kapuya sığınıncaya kadar başıboş dolaşmaları, seferlere me'muriyetlerine gitmemeleri veya gidipte kaçmaları; idarenin zaiflaması, birçok sancakların berveçh-i malikâne zabtedilmesi; halktan sefer masraflarını karşılamak için ağır tekliflerin alınması, eşkiyalığın baş sebebleri olarak ileri sürülebilir.

Saruhan **sancağına**; daha evvelki yüz yıllarda; **mutasarrıf** olan **vezir** ve sancak beylerinin mükemmel birer kapuları vardı (1). Gerçi XVIII. asrın birinci yarısında, Saruhan sancağına uzun müddet mutasarrıf olan **Osmanoğlu Nasuh Paşa, Abdullah Paşa, Polad Ahmed Paşa** ve oğlu **Çelik Mehmed Paşanın** mükemmel birer kapuları vardı. Fakat bunlar **Aydın**'da oturuyorlar ve Saruhan'ı **mütesellimleri** vasıtasiyle idare ediyorlardı. Bu durum ise sancağın idarî ve inzibatî bünyesini sarsıyor, sancakta veya çevresinde eşkiyalık yapanların, serbestçe hareketlerine vesile oluyordu.

Bunlara birde ırza, mal ve mülke tecavüzü, can ve malı korumak için işlenen cinayetleri, verilen emirlerin yerine getirilmeyişini, ilâve etmek lâzımdır. **Aşiretlerin** iskân bölgelerinden firarları veya yazlık ve kışlağa giderken yolsuzluk yapmaları, muhtelif meslek ve vazife sahiblerinin birbirlerini kıskanmaları, üstünlük iddiasında bulunmaları... ilâh gibi sebebler zikredilebilir.

Bunlara bir de halkın **eşkiyalara** kolaylık ve hatta yardım etmesini ilâve etmek gerektir. Halkın, eşkiyaya yardımı ondan korkusuyla, idare ve idarecilerden nefret etmesiyle (2); onlardan maddî ve manevî yardım görmek düşüncelerinden ileri geldiği şeklinde ifade ve iyzah olunabilir.

XVIII. ve XIX. asırlarda, Saruhan'da türeyen eşkiyalar, karekter itibariyle birbirlerine uymazlar. XVIII. asrın ilk yarısında sancakta her çeşit eşkiyaya rastlandığı halde, asrın ikinci yarısında ve XIX. asrın başında bu nevi' eşkiyanın ortadan kalktığını, onlar yerine **âyan** mücadelesinin kaim olduğu görülmektedir.

Saruhan sancağına, XVIII. asrın ikinci yarısında **Karaosmanoğulları** gibi çok kuvvetli bir ailenin hakim oluşu bu nevi' eşkiyanın yok oluşuna

(1) Eşkiyalık: S. 100 - 101.
(2) Eşkiyalık: S. 232 - 233.

vesile olmuştur. (IV. Böl. bk.). Eşkiya ya tamamen yokedilmiş, yahutta maiyetlerine alınmıştır.

Hükûmet; XIX. asrın ikinci yarısında kuvvetlenmiş, **âyanların** nüfuzu kırılmış, Saruhan sancağına kanun ve devlet otoritesi girmiştir. Gerçi sancakta tektük yol kesen eşkiya görüldü ise de, bunlar hiç bir zaman daha evvelki asırlarda türeyen eşkiyalarla kıyas edilemez. Buna mukabil **Aydın** eyaletinde, **zeybek** adı altında, eşkiyalığa çok şiddetli şekilde devam edildiği görülmektedir. Bunların; zaman zaman Saruhan sancağının muhtelif kaza ve köylerini, XX. asrın başına kadar soydukları görülmüştür.

NASIL EŞKİYALIK EDİYORLARDI ?

Kanun ve mevzuuata aykırı hareket edenler veya suç işleyenler, zarar görenler tarafından idarî ve adlî makamlara şikâyet ederek, kayıb olan haklarının alıverilmesi talebinde bulunuyorlardı. Bu durum karşısında tayin olunan **mübaşir** ve me'murlar suçluları mahkemeye çağırıyorlardı. Mahkemeye gelenlerin duruşmaları yapılıyor, suçlu görülürse cezalandırılıyordu.

Eğer mahkemeye gelmezlerse zorla mahkemeye getirmek için peşlerine inzibat kuvvetleri takılıyordu. Bu durum karşısında suçlular ya saklanıyor, ya dağların yollarını tutuyorlardı. Eğer mevsim müsait ise dağlara (1), değilse ve takibta ediliyorlarsa, Kal'a veya kulelere (2), yahutta parçalanarak yataklarına saklanıyorlardı (3).

(1) BK. VS. 55, 56.
(2) BK. VS. 47, 61, 68, 69, 73... Sarıbeyoğlu adamlarından: «... Koca Mustafa ve Çakıroğlu Ali... hala tecemmü' ve tahrib ve tu'yan ve tegallüb üzre mesfur Koca Mustafa Çal kazasında ve Çakıroğlu Ali Tuzla kazasında tahassun eylemek zu'miyle kuleler binasına şuru' ve kariyelere akçe ve zehayir tahmil ve salyane ve fukara-yı raiyyete taş ve kereste çektirüb...» Balıkesir sicilleri: No. 36, Vr. 34 a, b... 1151 tarihli hükûm...
(3) BK. VS. 11, 44, 48, 57, 110..., Evasıt-ı Rebiülâhir 1135 tarihli Abdullah Paşa ve Batı Anadolu'daki Kadılara hükûm. Emir Ali ve arkadaşlarının kaçtığı ve soygunculuğa devam ettiğini yazıldıktan sonra: «... İzmir'e iyab ve zehab eden kârban ve sayir ebna-i sebili muhafaza için Manisa'da vaki' olan salâtin kariyelerinden yaka köy nam kariye kadimden muaf ve müsellem yüz evden mütecaviz bir kariye olub bu anadeğin sabuncu belinde kârban garet olunduğun olmayub ancak derbend-i mezkûr ahalinin iğmaz ve tekâsullerinden nâşi bu makule fesad bulmağla mahall-i merkume vardıkda derbend-i mezkûr bölükbaşısını te'dib ve tenbih ve kariye-i merkume ahalisini nezre kat'olunmak musammimi olub ve İzmir nevhahisinde ve civarında birbirine yarımşar ve çeyrek saat karib on beş yirmi pare me'mur kariyeler var iken beşer, onar nefer haramzâde içlerine girdikte ahiz ve ele getirmek ve mukavemet ile def'eylemeyüb ve zuhur den eşkiyanın ahzi murad olundukda yine İzmir ve Manisa taraflarına firar ve giybet edüb hatta Cinli Halil nam şaki yedi

Eşkiyaların uzun müddet yaşıyabilmesi için soyduğunun bir kısmını adamlarına; yataklarına ve idarecilere vermesi lâzımdı; aksi taktirde ne barınacak yatak; ne de sığınacak bir ağa ve zabit bulmasına imkân yoktu. Bir çok eşkiyalar, köylerin ağaları, şehirlerin zabit, idareci ve âyanları ile işbirliği yapıyorlar, bu suretle kısa bir müddette olsa hayatlarını garantiye alıyorlardı (1).

nefer ile Manisa'ya duhul ve hanesinde fısk-ı habaset üzre iken yeniçeri zabiti ve mütesellim vesairleri üç yüz âdem ile hanesini muhasara sadedinde iken eşkiya-yı merkum muharebeye tasaddi ve hin-i muharebede zabit-i mezkûrun iki üçü katil ve üçü mecruh olub ol- miktar şakiler haneden huruç ve zabit-i mezkûru kon'ağına varınca sürüb yanında olanları perakende ve kenduları Manisa derununda ihtifa ve hâlâ Manisa etrafında olan kura ahalisi kariyelerin terk ve nefs-i Manisa'ya duhul etmeleriyle... Eşkiya-yı merkumenin ol havalilerde hamileri ve me' vaları...» nın bulunub cezalandırılması. MS. 181, S. 40 - 42.

13 Receb 1135 tarihli; Manisa Kadısı serdengeçti ağası, Mütesellimi, yeniçeri sersarına, buyruldı: «... Bundan akdem Cin Halil nam şaki İzmir Kadısının yolun kat' ve erzakın nehb-ü garat ve kendusunu şehid edüb ve firar ve giybet etmekle Güzelhisardan hareket ve geldüğümüzde mezburlardan eser ve âsar olmayub ve Emlâk nahiyesi taraflarında yatakları olduğu haber verilüb ve hâla nahiye-i merkumeden yatak olub mütevelli vekili Osman Ağa'da bir mahbus olduğu tarafımıza...» bildirilmekle gönderilmesi MS. 181, S. 59.

(1) BK. VS. 12.

25 Cemaziyelevvel 1132 tarihli Manisa kadısı ve mütesellimi Seyfullah Ağa'ya, muhassıl Abdullah Paşanın buyuruldusu: «... Avn-i birle bundan akdem cezayı sezalarına irsal olunan şer Himmet nam şakinin avene ve rüfekalarından kör şeytan demekle ma'ruf... nam şaki derun-ı Manisa'da ahiz ve ceza-yı şer'isi tertib olunduğu lâkin refiki olan... nam şaki hâlâ Manisa nakibüleşraf vekili olan nam kimesne şaki-i mezbure sahib çıkub ve seyyid deyu ahz-ü hapis ve mahpus iken sebilin tahliye ve tahlis ve bu veçhile eşkiyaya muin ve zahir olduğu...» ndan şikâyet edildi. MS. 180, S. 29.

14 C. 1134 tarihli Manisa kadısı ve Mütesellimine buyuruldı. Sart'lı Mehmed adlı eşkiyanın ykaalandığı halde, yeniçeri zabiti tarafından salıverildiği «... Bundan maada Emir Tavusoğlu nam kimesne zuhura çıkub nakibüleşraf kaimmakamı mezbur bir kaç gün hapis ve ba'dehu kenduya çavuş edüb taşra kariyelere zaahire çıkan eşkiyaya irsal ve her birlerinden cerime namiyle ahz-i rüşvet ve bundan maad Emir Kızıloğlu nam şakiyi dahi nakib efendi ahiz ve bir kaç gün hapis olundukdan sonra ol- dahi itlak olunub bu misillû ahval eksik olmayub...» Keyfiyetin bildirilmesi. MS. 180, S. 78.

Evasıt-ı Cemaziyelevvel 1133 tarihli Anadolu valisi Ali Paşa, Saruhan Kadısı ve Mütesellimine ve Magosa Kal'ası dizdarına hükûm: Ali Paşa Manisa'ya gelüb memlekete düzen verüb Küthaya'ya gidince: «... Medine-i mezburenin âyanından sâbıka nakibüleşraf kaimmakamı olan Şerif zâde Seyyid Ahmed ve Beylioğlu Hüseyin ve Abdürrahimoğlu Seyyid Mehmed ve Sadıkoğlu Mustafa ve Ali Efendioğlu Şeyh Ali nam kimesneler adet-i me'lûfeleri üzre ikaz-ı fitne hile ve hud'a ve iktizası yoğıken beşi bir yere cem' ve bazı

Bunları da yapamazlarsa ev, köy ve mandıralardan yeyecek te'min ediyorlar, dağdan dağa, köyden köye gidiyorlar daha sıkışırlarsa sancak sınırları dışına kaçıyorlardı (1)

EŞKİYALAR NELER YAPIYORLARDI :

Sayıları bazan 15, bazan yüzleri aşan eşkiyanın bir bölgede yürüdüğünü tasavvur ediniz. Bunlar, atları için arpa, saman, kendileri için at.

erazil-i nâsa ve firar eden eşkiyaya sahib çıkub ol- veçhile ahz-ü rüşvet ve bâdi-i fitret olacak ahvale cesaret eylediklerin ilân edüb fi nefs al- emr mezkûrlar kendu hallerinde olmayub ötedenberu muharrik-i fitne ve mütegallib eden olduklarına sen Manisa'da iken ittila' tahsil edüb mezbur Şerif zâde vesayirlerine tenbih ve te'kid eyleyüb mütenebbih ve mutasahhih olmayub bu makule ihtilâle mucib harketde bulunmalarıyla...» Sürülmelerini reca ettiğinden Magosa Kal'asında Kal'a bend olunmalarına, MS. 180, S. 85 - 86.

Evasıt-ı Cemaziyelevvel 1135 tarihli Muhassıl Abdullah Paşa, Manisa Kadısı, mütesellim, Saruhan hassı voyvodası ve Kethüda yerine hükûm: Öldürülen Cin Halil ve Bayrakdaroğlunun: « Manisa âyanından hamileri olmakla makarr-ı me'vaları Manisa olduğu haber alınmağla mezbur şakilerin ve yataklarının ma'rifet-i şer'ile teftiş ... haklarında lâzım gelen cezala ı tertib ile şer' ve mazarratlarının def'ü izalesi ehemm-i umur-ı din-ü devlet-i aliyyemden olmağla...» MS. 181, S. 48. Ayni maalde, Sadrazam İbrahim Paşanın, Abdullah Paşaya bir mektub var. S. 49.

Evahir-i Receb 1135 tarihli Manisa kadısı, mütesellimi, yeniçeri serdarı, âyan-ı vilâyet ve işerlerine, buyuruldı: «... Manisa'da muhafaza-i vilâyet için isticar olunan bölük başı Cinni Halil'e varub senin zararın bize ve bizim zararımız sana dokunmasun deyu kavil ve neferlerinden Bodur Süleyman Beşe ve Tabak Mehmed Beşe nam şakiler dahi mezburlara verub geldiklerin ve ahaliden Saray mahallesinden ketencioğlu Mehmed ve Narlıca mahallesinden İzmir'lioğlu Mehmed dahi varub geldiklerin mezbur Cinni casusu olub hâlâ Emir al- ümera al- kiram Aydın muhassılı Abdullah Paşa damet maaliyehunun mahpusu olan Seyyid İbrahim nam şaki haber ve mezbur dan maada mezkûr dört nefer dahi ahz-ü hapis ve mirimiran-ı mumaileyhe gönderilmek üzre tarafından buyuruldı gönderildikte ve ahali bizim yanımızda bu isimde yoktur deyu cevab vermeleriyle tekrar casus-ı mezbur sayir mu'temedün aleyh kimesneler mahzarlarında dahi istintak olundukda kema fil'- evvel mezbur (bir isim okunamadı) fırında kuzu tabih ve Cinni Halil'e irsal eder deyu cevabı verdüğü ilâm olunduğun...» adları yazılanların yakalanub Abdullah Paşaya gönderilmeleri yazılıdır. MS. 181, S. 66 - 67. Aynı maalde sadrazam İbrahim paşanın bir mektubu var. İmzası «El- muhlis İbrahim-ı Sadr-ı âli» dir. Aynı def. S. 67.

(1) 23 Şevval 1133 tarihli Manisa Kadısı, Mütesellimi, yeniçeri serdarı âyan ve işerlerine Abdullah Paşanın buyuruldısı: «... Hâlâ Burun âbad kariyesi sakinlerinden Emir Hüseyin nam kimesnenin bu gece kapusuna bir adam gelüb mezbur Hüseyin kapuya çıkub nedir deyu sual eyledikte Emir Ali sana selâm eder ve bana ekmek göndersün deyu cevab ve merkun Hüseyin dahi ekmek hazır ve lâkin kendusiyle çoktan görüşmedim kendu gelsun görüşelim deyu mezbur kimseyi geru irsal ve kendusu içeru hanesine duhul ve silâhını kuşa-

para, ve yeyecek, bazan da barınacak yer bulmak zorunda idiler. Bunları te'min etmek hiç bir zaman kolay olmıyor; muhakkak surette mücadeleye, çarpışmıya luzum hâsıl oluyordu. Bu mücadele çok zaman her iki tarafında bir takım can kaybı vermelerine sebeb oluyordu (1).

Bunlar, yalnız kendilerine karşı koyanların canlarına kıymıyorlar, aynı zamanda, düşmanlarını, zarar ve kötülükleri dokunabilecekleri de yok ediyorlardı. Ev ve çiftlikleri soyduklarında (2) yalnız mal, eşya ve parayı almakla iktifa etmiyorlar; çok zamanda evdeki yakışıklı oğlan ve

nub tüfeğin âmade ve kapusunda intizarda iken ol kimesne yine vurut ve tekrar Emir Ali'den selâm getürüb şimdi görüşecek halimiz yoktur ve vakti değildir heman bana ekmek göndersün dedi. Dediğünü haber verdikte Emir Hüseyin dahi gel ekmek vereyim deyu ol kimseyi kapudan içeru idhal ve derhal göğsüne kurşun urub katleyledüğü haberi tarafımıza vurud eyledikte şaki-i mezburun tecessüs ve taharri olunmak için **İzmir voyvodası Elhaç Mustafa Ağa** ol- taraftan ve **selâm ağamız** ve **tüfekçi başımız** ve **Elhaç Halil Ağa** ve Elhaç Salih Ağa ve Osman Ağa asakir-i vafire ve nefir-i âm ile Karagöl ve **Nif** ve **Manisa dağlarını** ve eteklerini vesair mazınna vesair münasib olan mahalleri süzdürüb muhasara ve ele getürmek için tarafımızdan cümlesi tâyin ve irsal olunub sizler dahi yarar ve müsellâh ve piyade müstevfi adamları cem'ü tedarik ve bilâ tevakkuf ihraç ve adamlarımız ile Manisa dağı ve eteklerini kuşadub...» MS. 181, S. 71.

4 Şaban 1135 tarihli, **Abdullah Paşanın, Manisa Kadısı, yeniçeri serdarı, serden geçti ağası, âyan-ı vilâyet** ve işerlerine **buyruldısı:** «... Bundan akdem şehiden vefat eden **İzmir kadısının** kaatili **Cin Halil** ve rüfekaları (refikleri) firar ve gıyabet ve kazada ve sancak hududu dahilinde yoktur deyu bundan akdem havadis verildiğine binaen cevanib-i erbaa tecessüs ve tafahhusolunub ve bir mahalde eser (ve) âsarı bulunmayub Medine-i **Manisa kazası** ve dahilinde zuhur ve İlyas ağa zadenin ağılından koyun alub ve hâlâ ol havalide olduğu mukarrer ve muhakkak olub ve sizlerden matlub olmağla cümleniz ala al- ittifak...» hazır olub yakalayasız. MS. 181, S. 73.

23 Ramazan 1135 tarihli, **Abdullah Paşanın Manisa kadısı, Mütesellimi, yeniçeri serdarı, âyan-ı vilâyet ve işerlerine:** «... Bundan akden **Cinni Halil nam şaki** dokuz nefer rüfekasıyla ağıllardan, ekmek ve kuzu aldığı haberleri gerek ademlerimize ve gerek Manisa taraflarına haber verildikte **nefir-i âm** ile taharri v etefahhus olunur iken şaki-i mezburlar **Tekeli** nam kariyede Hacı Hasanoğlu ve ortakçısı Hacıoğlu nam kimesnelere ihtifa edüb ve nefir-i âm ber taraf oldukda mezburlar firar eyledikleri mütesellim-i mumaileyh tarafına haber verildikte fi- nefs al- emr mahallinde tefahhus ve **yatakları** bulundukta mezbur Hacı Hasanoğlu **nakibül eşrâf** vekiline hapse verilüb ortağını ahiz ve ele getürülmek için serdara tenbih olunduğu istima' olunmağın mezbur Hacı Hasanoğlu ve ortağı Hacıoğlu nam yatakları tarafımıza ihzar ve irsal eylemeniz babında buyuruldu...» gönderildi. MS. 181, S. 75.

(1) BK. VS. 10, 17, 40, 44, 92, 94, 123.

(2) BK. VS. 45, 89, 106..

Selh-i Muharrem 1127 tarihli, Saruhan'daki kadılara, **Turhalı**, Nevahi-i Bergama, Ilıca-i Bergama, Bergama kadıları, Aydın muhassılı vekili **Mustafa** Ağaya Bergama voyvodasına ve sancaktaki evkaf ve köy zabitlerine, Aydın

güzel kızları da dağa kaldırıyorlardı (1).

muhassılı, vekili Elhaç **Ahmet Paşanın buyruldısı** :- «... Hâlâ **Manisa** kazasına tabi' **Karaoğlanlı** nam kariye sakinlerinden olub kutta'-i tarik eşkiyasından olan **Karaoğlan** demekle ma'ruf nam **şaki** ve karındaşı **Abdullah** nam şaki bundan akdem yetmiş seksen mikdarı eşkiyayı başlarına cem' ve **İzmir** ve **Manisa** ve **Akhisar** yollarını kat' ve ebna-i sebile isâl-i hasarat ve kura ahalilerinin mahsullerin ellerinden alub ve ehl-ü iyallerine taarruz ve bu misillû fesad ve şakavetlerine nihayet olmayub şerr-ü mazarratları men'ü def' etdirilmek tarafımızdan bir iki adamlar tâyin olunub ele gelmiyüb firar eylemişlerdi. Hâliyâ şaki-i mezburlar bu def'a yine zuhur... Bergama canibinde firar ve ihtifa eyledikleri ihbar olunmağın...» yakalamaları. MS. 176, S .91.

19 R. 1142 **Muhassil Abdullah Paşanın, Manisa kadısı, mütesellimi, yeniçeri zabiti, serdengeçti ağaları, âyan-ı vilâyete buyruldısı** : «... Hâlâ **ipek kârbanı** tahta köprüden mürur ve şehir tarafına nüzül ve nisfülleylde taraf-ı şehirden tüfenk atarak on iki nefer eşkiyanın kârbanın üzerine varub Acemi Katl ve bir kaçın mecruh ve iki yüz seksen **guruş** nakid **akçe** ve dört tüfek ve bir kaç aded bakır avani ahiz ve (der) akab (ve) cisr-i mezburdan mürur eylediklerin kârban ahalileri müşahede eylediklerin haber vermeleriyle tavayif-i eşkiyanın vefret ve kesretleri vakıtlarında tahta köprü ile şehrin mabeyninde kat'ı tarık olduğu vaki olmayub...» derhal yakalanmaları. MS. 185, S. 98 - 99.

23 R. 1142 tarihli ayni zatın, Ayni kimselere ikinci buyuruldısı: Tahta köprüde soygunculuk yapanlardan 3 nün **mütesellim** tarafından yakalandığı: «... Ve istintak eyledikde on iki nefer eşkiya olub reisleri Nahiye-i merkumeden **Kozaklıoğulları Ömer** ve karındaşı **Himmet** olduğun haber verdiklerin mütesellim-i mumaileyh tarafımıza ilâm etmeğin mezburlar ve refikları dahi alâ eyyi halin ahiz ve ele getürülmek babında işbu buyuruldı tahrir...» Ve gönderildi. MS. 185, S. 99.

1132 tarihinde, Mütesellim **Seyfullah Ağa, serdengeçti ağası** ve **âyan-ı vilâyete buyuruldı:** «... Tüccar taifesinden... nam zimmi tarafımıza arzıhal eyleyüb kaza-i mezbure tabi' kasabadan şehre gider iken şehre buçuk saat karib savt işitilir mahalle geldikte dokuz nefer kutta-ı tarık **eşkiyası** yoluna inüb bir katır yüklü eşyasın ahz-ü gasbeylediklerin bildirüb **Manisa** gibi şehr i âzım kenarında bu makule kutta'ı tarık eşkiyası zuhur ve kat'ı tarik ve nehb-ü garet olunduğu mesmu' olmayub ve bundan akdem ol- havalilerde eşkiya var mıdır, yok mudur ? Sihhat ve hakikat üzre tarafımıza ilâm ve eğer var ise tedarikleri görülür deyu buyuruldı olundukda...» Cevab gelmediği, bu mütesellimin ihmalinden ileri geldiği, ceza olarak azledildiği yerine **Halil Ağanın** mütesellim tayin edildiği hakkında. MS. 179, S. 4-5.

(1) BK. VS. 12, 22,

1139 tarihli **Menemen Güzelhisarı, Fôçalar, Yunddağı naiblerine, voyvoda** ve **yeniçeri serdarlarına** ve Yunddağı ahalisine buyuruldı: «... Bundan akdem **Güzelhisar** ve, **Yurtdağı** havalilerinde fahişe avretler ile fesad ve **şekavet** üzre olub **Bergama** ve **Menemen voyvodaları** taraflarından ahiz ve ceza-yı sezalarına vâsıl olan eşkiyaların firar eden rüfekaları hâlâ Yurtdağı kariyelerinden **Mamaklı** kariyesinden reis-i eşkiyadan **Kara Ahmed** ve **Dombay bölükbaşı** ve **Beşlikçi bölükbaşı** nam **haramzadeler** yanlarına varub **Kapukayadan** ve **Ömer Paşa çiftliğinden** ve Menemen'den dört nefer avret ile fesad

Hele bazı gözü kanlı **eşkiyalar, Manisa** ve **İzmir** çevresinde yalnız soygunculuk yapmakla kalmıyorlar; bu şehirlerin içine girerek adam öldürmek ve mal soymak cesaret ve cüretini bile gösteriyorlardı. Eşkiya da, Lâle devrinin helva sohbetlerini, Manisa ve İzmir gibi şehirlerin içinde, yapmak suretiyle eğleniyorlar, felekten bir gece çalıyorlardı (1).

Düşmanlarının bulunduğu köyler, mukavemet eden köyler, çarpışmıya

ve şekavet üzre olub ve Menemen'li ve Tire'li avretlerin zevçleri senki **Bergama voyvodası Veli Ağa** zide kadruhusun sana varub avretlerimiz alıver deyn niyaz ve tarafınızdan âdem tâyin ve eşkiya-yı mezburlardan avretleri taleb eylediklerinde avretlerin hâlâ zevçleri da'va üzre iken cebren kaldırdıkları avretlerin ikisin yine refiklerinden birer nefer haramzadeye nikâh edüb ve avretleri biz nikâh ettirdük deyu cevab verdikleri ilâm ve havalarına tabi' Yurtdağı naibinden hilâf-ı şer ilâm alub sana gönderdikleri mürsaleyi irsal eylemişsin...» Bunların şer'a davet edilmeleri, gelmezlerse haklarından gelinmeleri. MS. 183, S. 30

Evayil-i Şevval 1144 tarihli, **İzmir, Manisa, Kırkağaç, Alaşehir, Kula naiblerine ve Aydın Muhassılı vekiline hükûm:** «...Kula kazası bi ecmaihim meclis-i şer'e varub yine kaza-i mezbur ahalisinden olub bundan akdem zuhur eden vak'ada **Patrona** nam müfsîde istinad ve kaza-i mezburda alemen ifraz-ı tuğyan ve ser cemiyet-i eşkiya ve ol vakıttanberu nicelerinin murislerin katl ve nicelerinin malların garet ve ırzların hetk iden, **Emir Hüseyin** ve **Şabanoğlu** ve **Kırkıroğlu** ve **odabaşıoğlu** ve **Gökçe** ve **Çalgıcıoğlu** ve **Camus Ahmed** ve **Kethüdayerioğlu Ahmed** nam şakiler ve refikleri haklarında bundan akdem...» Şikâyet edildiği, duruşmaları için fetva alındığı, fakat duruşmalarının yapıldığı, yakalanması, MS. 188, S. 33.

Evasıt-ı Muharrem 1181 tarihli **Manisa naibi** ve **Aydın Muhassılı** vekiline hükûm: **Kündeşli cemaatinden Ali Bey**, yine ayni aşiretden: «... **Gündüz** ve yeğeni **Ali** ve **iskânoğlu Süleyman** ve **Toramanoğlu Mustafa** ve **Tepesi delikoğlu Abdullah** nam şakiler kendu hallerinde olmayub bin yüz seksen senesinde gece halinde hilâf-ı şer'i şerif ve bi gayri hakkın çadırın basub zikrolunan çadır ve emval ve eşyasıyla ehl-ü iyalin cebren zabt ve kızkardeşi nam bikr-i baliğaya fi'l-i şeni' kasdıyle taarruz ve hetk-i ırz eylediklerinden gayri üç yüz elli **guruşun** dahi ahiz ve zevcesi mezbureye kuşaddurub ziyade gadreyledikleri ve zikrolunan emval ve eşya ve çadır ve hemşiresi hâlâ zabtlarında olduğun bildirüb...» Haklarının alıverilmesi. MS. 215, S. 23. Bundan başka eşkiyalık kitabına bk.

(1) 1135 tarihli buyruldı da **Cin Halil** ve arkadaşlarının yaptıklarından uzun boylu bilgi verildikten sonra şu enteresan satırlar yazılıyor: «... **İzmir** ve **Manisa**da gecelerde bi perva helva sohbeti idüb sabahadek hayhuy ile cemiyet ve fisk-ü habasetten hâli olmadıkları şâyi' olub bundan akdem yedi nefer şakiler vakt-ı zaharda İzmir'e duhul ve suk-u bazar ve mecma'i nas olan **tilkilik** nam mahalde **pınarbaşı** sakinlerinden **Mahmud ağa zade Ahmed'in** berber dükkânından cebren ahiz ve alenen katil ve ser-i maktuun yanına **hırağub...» gittikleri. MS. 181, S. 42.**

sahne olan köyler, ya tamamen veya kısmen yakılıyordu (1). Kalabalık **eşkiya**, çok zaman ana yollardan gitmiyor, tarlaları, bağ, bahçeleri çiğniyerek veya mezruatı hayvanlarına yedirerek gidiyorlardı (2).

EŞKİYALIĞI ÖNLEMEK İÇİN ALINAN TEDBİRLER :

Hükûmet eşkiyalığın en mühim sebebini halkın elinde bulunan silâhta bulıyor ve onu «**bâis-i fesad**» olarak telâkki ediyordu. Bu sebebden XVII. asırda **eşkiyalık** hareketinden sonra; **eşkiyanın** gezdiği bölge veya bütün **Anadolu'da; reayanın** silâhlarını toplatıyordu (3).

XVIII. asır başlarında yazılan «tevarih-i kadîme ve cedide adlı, anonim bir tarihte bu hususta şunlar yazılmaktadır: «... Birisi dahi bu ki **reaya** ata binüb kılıç kuşana ve ol lezzet dimağına caygir olub tekrar **reaiyyet** olur mu? Ve askeri dahi olmağa yaramaz. Bilâhire, eşkiyaya mülhak olub nice fitne ve fesada bâis olur. Vilâyet-i Anadolu'da mukaddema zuhur eden **Celâlî eşkiyasının** ekseri **cündi** ve **leşkeri** bu makuleler idi. o cihetten vüzera-yı selef bu makulelerden küllî ihtiraz edüb abd-i müştereki istihdam ederlerdi...» (4).

Hükûmet, XVII. asırda halkın elinde bulunan silâhları toplamak için sık sık emirler ve me'murlar gönderiyordu. Reayanın ata binmesini, silân kullanmasını, **levend kıyafetine** girmesini yasak ediyor; halkı bu emirlere riayet edeceklerine dair **nezre bağlıyordu** (5). Halk, emre riayet etmezse, derhal taahhüt ettiği para alınıyordu.

(1) «Bin yüz otuz bir senesinde **şer' Himmet** maddesinden tatar **kariyesinde** evleri ihrak olanlara yüz seksen guruş verilse gerek idi. Lâkin yüz altmış guruş teniks olub bir ahar **salyaneden** verilmek üzre bu mahalle kayd olundu.» MS. 178, S. 272.

27 Safer 1132 tarihli **muhassıl Abdullah Paşanın** Manisa kadısına buyruldısı: «... Hâlâ **Manisa** kazası sükkânından **Dolman Ali Ağa** irtikâb-ı tuğyan ve fesad ile başına eşkiyayı cem' ibadullah ve fukara üzerine tasallût ve fesad ve **şekavete** cesaret ve **reaya** fukarısının ziraat ve hirasetlerine mümanaat ve kaza-i mezbur kuralarından **Geri** nam kariyenin bir odasını ihrak-ı binnar edüb...» birleşilerek hakkından gelinmesi hakkında. MS. 180, S. 13.

(2) BK. VS. 76 ve sonraları.

(3) Eşiyalık: VS. 38, 53, 54, 169.

(4) British Muscum: No. or. 1133, Vr. 9.

(5) BK. VS. 26, 128.

22 Safer 1132 tarihli, **Anadolu valisi Ali Paşanın, Aydın, Saruhan, Kütahya** ve **karası** sancaklarındaki **kadı** ve **zabitlerine** gönderdiği buyruldı: «... Eyaletimize dahil bulunan **Türkman** ve **Yürükân** ve **göçebe** tayifeleri baad al- yevm ata binmeyüb ve kılıç ve tüfek vesayir bir dürlü silâh taşımayub kendu hallerinde olmak üzre nizamları verilmek babında tarafımıza hitaben sadır olan ferman-ı celilişşam mucibince bundan akdem tarafımdan biddefaat ekid ve şedid buyuruldılar tahrir ve her birlerine tenbih ve te'kid olunmuşken içlerinden bazıları itaat-ı şerif etmeyüb at ve silâh ve bisat ile

Bilhassa sancakta şüpheli görülen şahışlar üzerinde önemle duruluyor; hareketleri kontrol ediliyor; kefillere rabtolunuyorlardı. Zaman zaman sancaktaki erkekler, eşkiyayı korumıyacaklarına, eşkiyalık etmiyeceklerine dair, müteselsilen birbirlerine kefil oluyorlardı. Kefil bulamıyanlar, şüpheli görülenler derhal idarî makamlara teslim ediliyorlardı (1).

Hele idarecilere sık sık emirler gönderiliyor, ihmalkâr ve ağır hareket etmemeleri tavsiye ve ihtar ediliyordu. Çok kerre bunlara, bölgelerinde eşkiya türer, kervanları soyar, hırsızlık yaparlarsa, çalınan eşya ve yapılan

dileduklerı yerlerde gezüb şekavetden hâli olmıyub...» MS. 180, S. 16, 17.

Evhair-i rebiülâhir tarihli **Manisa kadısına, muhassıl Abdullah Paşanın** buyruldusunda, âşiretlerin: «... Ata binmeyüb kılıç kuşanmayub ve levend kıyafetinde gezmeyüb ve yaramazları içlerine almayub biri hilâf-ı şer'i şerif hareket ve şekavete cesaret eder ise kenduları ahiz ve siyasete me'mur olanlara teşlim eylemek üzre nezri kabul şartıyla yerlerinde ibka olunmak istid'a-yı merhamet eyledikleri ilâm olunmağla...» MS. 180, S. 21.

Evhair-i Rebiülâhir 1134 tarihli **Anadolu beylerbeyi Ali Paşaya** hükûm: «... Bundan akdem **Anadolu** yakasında **süvari sekban levendat eşkiyası** şekavetleri sebebiyle hatt-ı hümayun-ı şevket-makrunum mucibince saadır olan emr-i şerifim ile bil- külliye ref'olunub ahali-i bilâd ve fukara-i raiyyet eyyam-ı saadet encamımda refah-ü hal üzerler iken **sığla ve Saruhan** ve Hüdavendigâr sancaklarında **eşkiya taifesi** zuhur ve levend kıyafetinde çuka geyüb ve başlarına **sivri külâh** vaz' ve **siyah poşu** ve kırmızı **makrama** sarınub ve atlû **levend kuşağı** kuşanub ve bellerinde yatağan ta'bir olunur kebir piçak ve harbi ve çifte tabancalı tüfek takınub çarşu ve bazar ve mahallat aralarında erazil kıyafetinde gezmek adet-i müstemirreleri olmağla...» men'edildikleri bu kıyafette gezenlerin haklarından gelinmesi. MS. 180, S. 81-82.

25 Rebiülevvel 1134 tarihli **Manisa kadısı** ve **Müteselliimine** yazılan buyuruldıda eşkiyanın elebaşılarının öldürüldüğü bu meyanda: «... **Türedi Ahmed** ve **Cinni** nam **şekiler** ve mukaddema katlolonan Fazlının övey oğlu ve bu def'a katlolunan **Hacı Abdullah** ve **Hacı Emiroğlu** ve **Keremoğlu Sarı Ahmet**...» in öldürüldüğü de yazıldıktan sonra, şunlar ilâve edilmiştir: «... Ve bundan maada gerek askeri taifesinden ve gerek sair nâsdan suku bazarda ve mahalleler aralarında ferd-ı vahid gecede ve gündüzde silâh ve bisat ve yatağan ta'bir olunur kebir bıçak ile gezmeyüb bir kimesneye bir dürlü rencide ve remide etmeyüb ve şehirde vaki' mahallât aralarında ve suk-u bazarda serhoş bulunmayub herkes kendu hallerinde ve kâr-ü kisiblerinde olmak üzre münadilere nida etdirilüb cümleye tenbih ve te'kid eyliyesiz...» MS. 179, S. 124.

7 Muharrem 1134 tarihli **Anadolu valisinin buyurdısından**: «...**Saruhan** sancağında vaki' kazaların ve İzmir havalisinin kariyelerinde sakin olan reaya taifesinin yedlerinde bulunan tüfekleri miri için ahiz vesair ferman olunan umur ve hususun temşiyet ve nizamı hitamına değin me'muriyetimiz hasebiyle bin- nefs kendimiz kapu halkı ve sair maiyetimize me'mur olanlarla üç dört ay mikdar eyyam Manisa'da meks'ü ikametimiz ferman buyurulmakla...» Zahire vesairenin hazırlanması, MS. 179, S. 87.

(1) BK. VS. 50.

zararın bedellerinin ödetileceği de ilâve ediliyordu (1).

Her ilk baharda **sancak mutasarrıfına, Anadolu valisinden** ve hükûmmetden **buyruldı** ve fermanlar gönderiliyor; baharın geldiği, ağaçların yeşillendiği, **eşkiyaların** dağa çıkma zamanı olduğu ileri sürülerek bölgesini teftiş etmesi emrediliyordu (2). Eğer idareciler takib, araştırma, yakalama işlerinde kusûr ederlerse azlediliyorlar, kabahatleri büyükse sürülüyorlar, öldürülüyorlar ve malları zabtediliyordu (3).

Yataklık yapanlara, eşkiyaya yardım edenlere ağır cezalar veriliyordu. Bir mıntıkada eşkiya türeyince, ya bütün sancak veya eşkiyanın türediği kısım, **nezre bağlanıyordu.** Bu suretle halk **eşkiyayı** yakalamıya, onunla mücadele etmeğe, haber vermiye mecbur tutuluyordu. Bu şartlara riayet etmiyenlerden derhal nezirleri toplanıyor ve hazineye yatırılıyordu (4).

(1) BK VS. 18. Eşkiyalık. VS. 182.
(2) VS. 28 in notuna bk., VS. 90.
(3) BK. VS. 47, 53, 54, 66 ve 109 cu vesikanın notu.
(4) BK. VS. 26, 42, 76, 99, 107, 125.

Evahir-ı safer 1135 tarihli **Abdullah Paşaya hükûm: Güzelhisar-ı Menemen**in **Şakran** köyünden Mustafa, Elhac Süleyman ve Elhac İsmail halktan ucuz zahire alub fazla para ile Deniz limanında ecnebilere sattıklarından bir daha yapmamaları için: «... **Matbah-ı âmireme** on beş kese **akçe** vermeleriyçün **nezre kat'olunmuş** iken...» bunlar satışa devam ettiklerinden sürülmelerine ve nezrin toplanmasına mübaşir gönderildi: «... Mübaşir-i merkum **Bergama voyvodası** ve **serdar-ı** mezkûr ile merkum **şâkilerin** üzerlerine vardıkda eşkiya-i mezkûre mezbur şakran kâriyesi ve **Kırk Kilise** ve **Teke** ve **Bozköy** ve **Eğriköy** ve **kolanlar** ve **Çal** ve **Bağçe** ve **Mir'atlar** vücuh ile ve **koyuneri**... nam on dört para kariyenin eşkiyasını başlarına cem' ve bin beş yüz mikdarı tüfenk- endaz olub kariyelerinin ortasında ve **Demirci Konağı** nam mahalde tecemmu' voyvoda-i mumaileyhi içimize komazuz deyu haber göndermeleriyle mübaşir-i mezkûr yalnız içlerine varub emr-i şerifimi ibraz ve muvacchelerinde kıraat eyledikde mezburun Mustafa ve Süleyman ve İsmail'e nezri verdürmezüz ve kal'eye göndermezüz deyü izhar-ı tugyan... **Manisa** tarafından zuhur eden eşkiyanın bakiyetü'-s süyufu firarilerinden yetmiş ve seksen mikdarı tecemmu' ve Saruhan sancağında mukataat kurasından Kızılca dimekle ma'ruf kariye voyvodasını Kethüdasıyla maan katl ve **Turgudlu** kasabası kurbunda **Parsa** nam kariyede **Ahmed Çelebi** demekle ma'ruf bir oda sahibi kimesneyi dahi basub katl eyledikleri âyan-ı Medine-i İzmir'den **mu'temed** al- mütevelli **Elhac Osmanzade** kadruhu tarafından ilâm ve **Emir Ali** dedikleri şaki bir mikdar eşkiya ile gezüb yollara inüb katl-i nüfus ve garet-i emvalden hâli olmayub ve **Sabuncu** nam mahalli basub bir **kahvehanede** beş altı ademi katil ve mezburlar **şakran kariyesinde** ihtifa ve merkumun Mustafa ve Elhac İsmail ve Elhac Süleyman ve eşkiya-i merkumu ihtifa ve bu yakınlarda bir **İzmir kârbanını** dahi garet ve **Ezine-i Kazdağı kazasında** dahi sarıca namında bir şaki zuhur edüb...» Bunları yakalaması ve nezir toplaması, MS. 181, S. 46 - 48.

XVII. asırda, bu bölgede rastıyamadığımız bir durumun XVIII ve XIX asırlarda tatbik edildiğini görmekteyiz. Manisa'ya gelen ana yollar üzerinde; korkunç ve eşkiya baskınına elverişli geçitler ve köprüler vardı. En çok soygunculuk buralarda oluyordu. Hükûmet, bu tehlikeyi ortadan kaldırmak için harab köyler civarında bulunan **derbend** ve korkunç yerlere, o yerler halkından, görecekleri bekçilik, muhafızlık karşılığı tekâlif-i şakkadan muaf tutulmak şartiyla, mikdarları yerlerine göre değişen, tüfenk endazları koyduğunu görmekteyiz (1). Bunların ödevleri bulundukları yerleri korumak, kervan ve yolcuların soyulmasına mani' olmaktı (2).

EŞKIYALAR NASIL TE'DİB EDİLİYORLARDI :

Bir kimse suç işlediği vakit kanun gereğince onu şer'e davet etmek lâzımdı. Suçlu asker ise subayı, halktan ise idareci tarafından mahk -

(1) 3 Zilka'de 1115 tarihli **Manisa** kadısına hükûm: «... Kaza-i mezbure tabi' **Çobanse** maa **Aşık Hacı** nam kariye kaza-i mezburede **Ilıcak su** nam mevzi'da **Yıpranlı Geri** dedikleri sahraya varınca olan... vaki' olmağla konak ve göçek kesretinden harab ve ahalisi perakende ve perişan olduklarından... ekseri kutta' al- tarik eşkiyası ol- havalide katl-i nüfus ve garet-i emval edüb ebna-i sebil hasaret üzre oldukları mukarrer olduğu kariye-i mezbure ahalisi üzerlerine edası lâzımgelen **avariz ve bedel-i nüzul** vesiar emr-i şerif ile vaki olan tekâlifi eda etmek üzre ancak konak ve göçek vesair tekâlif-i şakkadan muaf olmak üzre **Derbentci** kayıt ve tayin olunmak üzre...» rica ettiklerinden kaydolunur. MS. 170, S. 54.

Aynı sene gönderilen diğer bir hükûmdede: «... **Palamud** nam kariyenin **bedel-i avarizhanesi** olub ahalisi tekâlifden perişan olduklarından kutta' al- tarik menzil-i mezburdan murur ve ubur eden ebna-i sebili hasâret ve katl-i nüfusdan hâli olmamalarıyla ahali-i mezbure kema fil- evvel kariye-i mezburede tavattun edüb **Çamlı bel** nam mevzi'den **Ballıca** nam kariyeye varınca olan mesafe-i kutta-i tarik eşkiyasından hirasat etmek şartiyle ref' ve derbendci tâyin olmak...» Aynı def. aynı sayfa.

1117 senesinde **İnelköyü, Urganoı boğazından kayışlar köprüsüne kadar** yerleri yirmi tüfenk- endaz ile; **Akçapınar köyü, Karacalarçayı** ve üç tepeler arasını muhafazaya; **Alibeyli köyü, İshaklar mevzii, (Erkend) mahalli, kârban mahallini 20 tüfenk - endaz; Kepenkli köyü, mezkûr köyden tuzkuyusu, Çatalca mevzii, yılancı mevziine kadar olan yerler 20 tüfenk end-z ile muhafaza etmek şartı ile derbentçi kaydolundular. MS. 170, S. 129, 133, 135, 142.**

(2) **12 R. 1134 tarihli Manisa Kadısına buyuruldu: «... Manisa kazasında vaki' Çabanse derbendi tarik-i caddede olub mahuf ve muhatara mahalde vaki' olmağla... Mukaddema kariye-i mezbure ahalisi ferman-ı âlişan ile derbendci tâyin olunub lâkin üzerlerine bellü başlü darb-ü harbe ve rükûb ü nüzule kaadir başları olmadığından ebna-i sebil murur ve uburlarında olmayub ahali-i derbendin üzerlerine bölükbaşı nasb ve tâyin olunmak mühim ve muktazi olmağla Enderun ağalarımızdan Elhaç Hüseyin derbend-i mezburu hıfz-ü hiraset ve ebna-i sebili mürur ve uburlarında eminen ve salimen geçirüb bir kimesneye bir dürlü zarar...» eriştirmemek şartiyle tâyin edildiği.**

meye çağırılır (1), yahutta mes'ele çok önemli ise ferman ile **İstanbul** veya **Kütahya'ya mübaşir** vasıtası ile davet olunurdu (2). Suçlu davete icabet ederse mes'ele kalmazdı, fakat suçlu duruşmayı kabul etmesze, **Kadı** tarafından durum hükûmete arzolunur, talimat ve ferman istenirdi. Bunun üzerine hükûmet, suçlu üzerine - suçlunun kuvvet ve ehemmiyetine göre - voyvoda, **serdar, mütesellim, mutasarrıf, muhassıl, müfettiş** veya daha geniş selâhiyetli birisini başbuğ olarak tâyin ederdi (3). Suçluya bir def'a daha teslim olması ve mahkemeye gelmesi emredilir, dinlemezse yakalanması katlolunması için çevre zabitlerine fermanlar ve **Şeyhülislâm** (4), veya **Müftiden** alınan katil fetvaları gönderi-

(1) BK. VS. 32, 49.
1133 tarihinde yapılan duruşmadan: «... **Tekeli** nam kariyede sakin Elhac Ceyiboğlu ve **Tekeli Ali Bölükbaşı** ve rüfekalarından Sarbanoğlu Ali ve Süleyman ve ayaksız Mustafa ve İslamoğlu Yusuf nam şakiler ol- havalilerde ebna-i sebile taarruz birle kat'ı tarik ve nehbü garet ve katl-i nüfus âdet-i müstemirreleri olub hatta, mezbur Ali Bölükbaşı bundan akdem kariye-i mezburda Halil bin Yusuf nam kimesneyi ve karındaşı zevcesi Ayşe nam Hatunu alenen bi gayri hakkın katl ve el'an haklarından gelinüb ümmet-i Muhammed şerr-ü mazarratlarından emin olmak için eşkiya-i mezburunun kariye-i mezburede menzillerine varılub da'vet-i şer'olunduklarında itaat-i şer'i şerif eylemediklerinden gayri din-ü imana sebt ederek muharebeye şuru' ve ademlerimizden Mustafa bin Halil nam kimesnei kurşun ile katl ve bizim dahi üzerimize katil kasdiyle hücum eylediklerinden nefsimizi tahlis için mezbur Bölükbaşı Ali ve Sarbanoğlu Aliyi kurşun ile urub katil ve rüfekalarından mezburtan Süleyman ve Ayaksız Mustafa ve Yusuf firar eylemiştir...» MS. 179, S. 122.

(2) BK. VS. 31, 89, 94, 95, 96, 98, 102.

(3) BK. VS. 17, 19, 29, 30, 34, 41, 44, 45, 48, 55, 56, 67, 70, 74, 106, 123.

(4) BK. VS. 72, 97... 28 Receb 1140 tarihli **Manisa Mütesellimi, kadısı, yeniçeri serdarı ve âyan-ı vilâyete** buyuruldu: «... İnha olunur ki hâlâ İzmir de zuhur eden şakavet pişelerin haklarında fatva-yı şerife verilüb bâ' ferman-ı âli cemiyetlerin tefrik ve ceza-yı şer'iyeleri verilüb ve fesadlarından İzmir'i tathir için medine-i İzmir'e duhul ve ele girenlerin cezaları tertip ve ekseri civar kazalara firar etmeleriyle...» Manisa ve köylerinde olanlarının yakalanmaları. MS. 183, S. 95.

23 Safer 1129 tarihli **Manisa** kadısı, **zabitlerine** yazılan **buyuruldu**: «... İskâni ferman buyurulan **kündeşli Türkmani** aşireti ol- havalilerde olub ebna-i sebil ve bilâd ve ibada şerr-ü mazaratları ziyade olmağla ahiz ve ele getürmek için ağalarımızdan Ahmed Ağa zide kadruhu tâyin olunmuştur...» MS. 177, S. 22.

Evahir-i Cemaziyelevvel 1130 tarihli **Anadolu'nun** sağ koluna yazılan hükûmden: «... **Levendat eşkiyasından Yeni Dünya** dimekle ma'ruf şaki işbu sene-i mübarekede... Sefer-i hümayuna da'vet olunmuş iken gelmediğinden maada kapulardan ayrılan levendat eşkiyasını başına cem'...» eyleyüb yolları ve **köyleri soyduğundan** öldürülmesine **fetva**, lenkiline, Anadolu eşkiya **mufettişi; Akşehir Mutasarrıfı İbrahim** Paşa me'mur edildi. MS. 178 S. 218 - 219.

lirdi (1). Eşkiyanın geçeceği bütün **derbentler** tutulduğu ve kapandığı gibi (2), şehir ve kasabaları muhafaza içinde oralar halkı tarafından paralı askerler tutulur, bölgede nefir-i âm (Seferberlik) ilân edilirdi. (3).

Bir kimse hükûmet tarafından eşkiya ilân edilince, ölüm fermanı gelince herkesin ona düşman gözüyle bakması, görünce hükûmete haber vermesi mümkün ise yakalaması lâzımdı. Takib işi başladıktan sonra, eşkiyayı yakalamıya me'mur olan kimsenin, eşkiyanın imha (4) veya affına kadar vazifesini mükemmel surette yapması gerekti. İhmalkârlık ve kusurları görülenlere hapisten ölüm cezasına çarptırılmasına kadar cezalar verilirdi. Bu işte başarı gösterenlere de kaftan, kürk, kılıç, rütbe, zengin haslar gibi in'am ve ihsanlarda bulunulurdu.

Baş eşkiya öldürüldükten sonra, etrafa kaçan adamlarını yakalamıya **mübaşir** ve me'murlar tayin edilirdi. Bunların vazifeleri eşkiyayı tamamen imha etmekle sona ererdi. XVII. yüz yılda **Celâliler** imha edildikten sonra, eşkiyanın gezdiği yerlerdeki suç ortaklarını yakalamak ve zarar gören halkın haklarını alıvermek üzre **eşkiya müfettişleri** tâyin edilirdi (5).

XVIII. asırda da, bu asrın ortasına kadar yine bu gibi islerle meşgul olmak, eşkiyayı yakalamak üzre müfettişlerin tâyin edildiğini görüyorsakda; asrın ikinci yarısına doğru bu vazifelilere raslıyamıyoruz. XVIII. asırdaki Saruhan ve çevresindeki eşkiyaları yakalamıya şu zatlar müfettiş tayin edilmişlerdi: 1113 de **Anadolu valisi Abdi Paşa,** 1128 de orta ve sağ Kula İçel mutasarrıfı vezir **Numan Paşa,** 1130 da **Akşehir mutasarrıfı İbrahim Paşa;** 1143 de orta ve sağ kol müfettişi **Adana beylerbeyi Abdullah Paşa,** 1150 de **Aydın muhassılı Elhaç Ahmed Paşa,** 1151 de **Raka** valisi **Ahmed Paşa,** 1159 da **Aydın muhassılı Veli Paşa,** 1160 da **Anadolu** valisi **Süleyman Paşa,** 1171 de Za'ralı zade **Feyzullah Paşa...**

Eşkiya koruyucuları ve müşevviklerine verilmesi icab eden cezalar o devir kanunnamelerinde yazılıydı. Bu cezalar örfî ve şer'î idiler. Bununla beraber **Fatih'in kanunamesi, Yavuz'un** Saruhan sancağını idare etmek

(1) BK. VS. 20.

(2) BK. VS. 11, 69.

(3) 1150 Zilhiccesi **masraf defteri:** «... Meşhur Sarıbeyoğlu demekle meşhur ser eşkiya-i bed endişin şerr il mazarratından te'min-i belde ve siyanet-i ibadullah için medine-i Manisa'da sakinun ayan ve eşraf ve eimme ve hutebâ vesair fukara ve zuafa ittifak ve ittihad ve iltimaslarıyla medine-i mezbure muhafazasına tayin olunan ağalara ve neferata verilen nan-ı aziz ve lâhm ve kuzu ve revgan sade ve pirinç ve kahve ve kurşun ve barut ve sair müfredat-ı defteri mantukunca bin yüz atmış guruş ve arpacıya faiz yirmi guruş... Akpınar'a tayin oluna yüz nefere ücret yüz yedi guruş...» MS. 202, S. 135

(4) BK. VS. 60, 85, 86.

(5) Eşkiyalık: 75, 102.

üzre **Şehzade Süleymana** gönderdiği **siyasetnamede** (1) ve Kanuninin tasdikli bir sureti neşrolunmıyan kanunnamesi ile, **âdâletmane** ve fetvalar zikredilebilir. Eşkiyalara tatbik edilen cezalar: **Kısas diyet** aza kesmek, **sürgün, Kal'a bend, Cezire bend, Küreğe koymak**... ilâhtı. Saruhan'da türeyen eşkiyaların 1-2 si müstesna hemen hepsi öldürüldü (2).

Koruyucu ve müşevvik suçuyla müttehim olanlara, şehir idaresini bozanlara **sürgün** cezası verildi (3), daha ağır suçlularda **küreğe konu-**

(1) Belleten: Sayı 21-22, S. 37-44.

(2) BK. VS. 11, 18, 26, 78.

29 Rebiülevvel 1134 tarihli duruşmadan: «... Manisa'dan olub eşkiyalıkla meşhur olub bundan evvel başı kesilen Hacı Ma'denoğlunun arkadaşlarından Kaçar bin Mehmed yakalanub katline...» kaıar verilir. MS. 179, S. 130

29 Rebiülevvel 1119 tarihli duruşma: **Yeniçeri serdarı Elhaç İlyas** mahkemede şunları söyler «... Mezbur **Süleyman Beçe** kendu halinde olmayub bundan akdem vaki' olan fesad-ı azimde ehl-i fesad ve eşkiyanın reisi olub immeden iki nefer imamı mahkeme-i şerifede katlettirüb nice nice fesad etmişiken kanaat etmeyüb yine suk-ı sultanîde alâ meleinnas bu şehirde yarın henüz katlolunacak adamlar vardır, anları katledelim deyu meyan-ı halkta nice fesadı muktazi kelimat edüb şaki-i mezbur katlolunmadıkça fitne dahi mümkün değildir...» Mahkeme katline karar vardı. MS. 172, S. 31.

12 Muharrem 1127 tarihli duruşma: **Yeniçeri serdarı Mehmed Ağa** Manisa'lı **Elhaç İlyas'**ı mahkemeye götürerek: «... Mezbur Elhaç Ilyas kendu halinde olmayub reis-i **eşkiya** ve ikaz-ı fitne ve tahrik-i fetrete bâis olduk-ları meşhur ve mütevatir olan Canka Hacı Ali Burnaz Ahmed ve Zülüfli Veli ve Âşıkı Uzun Hüseyin ve dellâl Çolak Hasan nam şakileri başına cem' edüb onların muavenetleriyle zorbalık edüb on senedenberi (nice) fesadat-ı adideyi murtekip me'va-yı lisus ve sa'ral- nâs ve sâi-i bil- fesad ve veçh-i arzdan izalesi lâzımdır. Vaki-i hal ahali-i vilâyetden baad al- istihbar mucibi icra olunmak matlûbumdur...» Halkın isbatı üzerine: «... Medine-i mezburede me'zun-i bilifta olan faziletlû **Mahmud Efendi** hazretlerinden istifsar olundukda ehl-i islâmdan cem'i gafir ve cem'i kesir zeydin sâi-i bil- fesad ve izalesi lâzım olduğuna şehadet eyleseler siyaseten katli caiz olur mu? Elcevab olur deyu buyrulmağın ber mucib-i fetva-yı şerife vali-i vilâyet ve zabiti ma'rifetleriyle mezbur Elhaç İlyasın katline...» hükûm verilir.

Diğerlerinin isimlerini de birer birer okudu ve bunlar: «... Bin yüz on yedi başlarında zümre-i eşkiya-ı cem'edüb mahkeme-i şerifede kibar-ı eimmeden **Osman Efendi** ve **Abdulfettah zade Abdurrahman Efendi,** nam kimesneleri alenen bi-gayrı veçh-i şer'i katleylediklerinden maada...» daima da fesad işlediklerinden katillerine hükûm verildi. MS. 174, S. 86-88.

Evasıt-ı Şaban 1136 tarihli **Abdullah Paşaya hükûm:** «... Kutta' -al- tarik eşkiyasından **Emir Ali Bölükbaşı** ve **Korçakoğlu Bölükbaşı** ve **Çolak suhte** demekle ma'ruf **şakiler** ve refiklerinden dokuz nefer eşkiya ele getirilüb müstahak oldukları cezaları tertib olunmağla...» halk üzerindeki nezirlerin **kaldırılması.**

(3) **BK. VS.** 10, 33, 43, 73.

yordu (1).

Eşkiya ilân edilen ve ölüm fermanı gönderilenin malı da ya eşkiyalığı zamanında, yahutta öldürülmesinden sonra, hükûmet tarafından zabtediliyordu (2).

Saruhan sancağında eşkiya en fazla Yunddağı bölgesinde türemişti; burası sarp ve dağlıktı; halkın hemen hepsi; aşiretti. Bundan dolayı burası XIX. asrın ortasına kadar harab ve ıssız kaldı (3). Bu bölgede sükûn

Evahir-i safer 1118 tarihli **Manisa kadısına hükûm:** «... Kaza i mezbure ahalisi südde-i saadetime arzuhal edüb medine-i mezburede sakin **Serdengeçti** ağalarından yirmi iki bölüğün **Burunsuz Hacı Mustafa** ve **Kırk sekiz** bölüğün **Hüseyin** ve birinnei cemaatin çiftçilioğlu İbrahim ve neferattan dokuzuncu bölüğün kantaroğlu İbrahim ve yirmi iki bölüğün tabancalı Mehmed dimakle ma'ruf ve Araboğlu ve bayrakdar ve sabıka menzilci olan Mehmed ve terzi Halil nam kimesneler kendu hallerinde olmayub herbiri tayini kesbetmek sevdası ile fesada müeddi hareket ve reaya fukarasını rencide ve ta'cizden hâli olmayub bağı ve tuğyan üzre olmakla mezburların bi eyyi halin ahiz ve sakiz muhafazasında ikametleri ferman olunmağla...» sürülmeleri MS. 170, S. 171.

(1) Evasıt-ı Şaban 1136 tarihli **Aydın muhassılı Abdullah Paşaya hükûm:** «... **Zaim Ali** namında bir müfsid **ekrad** ve **Türkman** iskânına me'murm deyu medine-i Manisa'da meclis-i şer'e varub bir kıt'a ferman ibraz ve tescil olunmak için **Manisa kadısı Abdulbaki Mehmed zide** fezailühaya ibram ve ilhah ve mevlâna yı mumaileyh dahi ibraz eylediği fermana nazar ve kıraat eyledikde müzevvir ve sahte olduğu nümayan olmağla yedinden ahiz ve keyfiyet tarafıma ilâm ve sahte fermanı dahi irsal eylemekle...» Manisa'da habsolunduğu, kendisinin **küreğe konması** yazılmaktadır. MS. 179, S. 5.

(2) BK. VS. 25.

5 R. 1156 tarihli **Manisa naibi, mütesellimi, kapucular kethüdası Ali** ve **Ömer Ağalara buyuruldı:** «... Hakkında müekkid ve müşeddet emr-i âlişan şeref sudur eden **Sıracalı Himmet** nam **şakavet** pişe ve muin ve rüfefekalarının ol- havalilerde olan emval ve eşya' ve emlâk ve arazileri ve zimem-i nâsda olan alacak hakkı helâl-i vahid Ketmü ihfa olunmamak şartiyla defter olunub...» gönderilmesi MS. 199, S. 148.

13 Şevval 1135 tarihli **Manisa kadısı, mütesellimi, yeniçeri serdarına Abdullah Paşanın buyuruldısı:** Bayraktaroğlunun evvelce Cin Halil ve **köleoğlu** da yatakları Parsınoğlu taraflarından öldürüldüklerinden: «... Gerek Cinni Halil ve gerek Bayrakdaroğlunun derun-ı şehirde olan haneleri vesair eşyaları ve emval ve **erzakları** ve davar ve devvab ve mevazileri hasılı ism-i mal itlak olunur gerek natık ve gerekse samıt her neleri var ise ma'rifet-i şer'ile zabt-ü tahrir olunmak babında buyuruldı tahrir ve ısdar...» olundu. MS. 181, S. 76-77. Paşa Cin Halil'in çukadarını Akpınar'da öldürdüğünü, eşyasını anası Meryem ile karısına bıraktığından, bu kadınların kendisine gönderilmelerini emrediyor. Aynı def. S. 77.

(3) 16 Şevval 1135 tarihli **Abdullah Paşanın buyuruldısı:** Çin Halil, Bayrakdaroğlu, Parsınoğlu, köleoğlu İbrahim ve diğerlerini öldürüldükleri: «... Manisa ovasında olan kuraları hanekeş reayaları ve çiftlik reayaları üç beş senedenberu terk-i (evtan) ve ehl-i iyalleriyle medine-i mezbure derununa girüb tavattun ve ol- veçhile ziraat ve hiraset olunmaduğundan vilâyetin kaht-ü gılâsına bâis olub ve eşkiya-i mezburların vücud-ı habeset âlûdların def'ü ref' ve izaleleriyle bu havalilerin nizamın... **Cin Halil** ve **Bayrakdaroğlu** ve **Parsalı Delioğlan vesair** şakavet pişelerin vücud-ı habaset abûdların def'ü ref' ve tasallut ve tagallublerin zail olmağın eşkiyanın tasallütleri hasebiyle medine-i merkumeye girüb tavattum edenler kadimi kariyelerine ve yerlerine varub kema fil- evvel ziraat ve hiraset ve şen ve âbadan olmak için cümleye elzem olmağın herkesin mahallelerinde tavattun eden kura ahalilerin yerlerinden ve hanelerinden ihraç ve kariyelu kariyesine irsal eylemeleriyçün cümleye tenbih ve te'kid olunub şehirde **münadilere** nida ve her birlerin habir ve ağah eylemeniz babında buyuldı tahrir ve ısdar olunmuşdur...» MS. 181, S. 78-79.

Evahir-i zilhicce 1144 tarihli, **Manisa kadısı, Aydın muhassılı vekiline hüküm: Derici cemaatinden** birçok kimseler mahkemeye gelerek yine kendi cemaatlerinden: «... Kara Hüseyin ve Çakaloğlu Ahmed ve Kara Ali ve diğer Ahmed nam şakiler kendu hallerinde olmadıklarından bin yüz kırk senesinde kırk elli nefer **şakiler** ile menzilleri üzerlerine gelüb ehl-ü iyallerine mice dürlü cevr ve eziyet eylediklerinden maada koyun akçalarıyla kuşak ve kaftan ve nukud dokuz yüz yirmi yedi guruş ile on üç kısrak ve bir re's at ve sekiz develerin alub her birlerin dağlar başında mecruhen dahi sürüb götürdüklerinden gayri bin yüz elli aded kuyun ve kuzuların dahi sürüb götürüb bunlara gadr-i külli etmeleriyle ol- tarafa ahar husus için mübaşir tâyin olunan **seyyid Osman** zide kadruhu mübaşeretiyle şer'ile görülüb...» haklarının alıverilmesi. MS. 188, S. 69.

ve hayat XIX. asırda, aşiretlerin yerleştirilmesinden sonra başladı.

*

KAPULARIN EŞKİYALIĞI :

Eyalet ve sancakları idare eden **Dirlik sahiblerinin** maiyetlerine «**kapu**» adı veriliyordu. Paşalar: «vardıkları eyalet ve sancaklarda şanlarına ve rütbelerine lâyik ve sezaver hadem ve haşem istihdamiyle **âyan** ve ahaliden muvakkar ve muhteşem olmak zorunda idiler.» Memleketi lâyiki veçhile zabtetmek, âsayışı te'min etmek, eşkiyayı yakalamak bakımından da paşa kapısının kuvvetli bulunması icab ediyordu. Ayni zamanda, ordu mikdarını artırmak, seferlerde önemli işler görmek bakımından da böyle olması lâzımdı.

Paşanın kudreti kapusunun çokluğu ile ölçülür; fazla maiyeti olanlara «mükemmel kapulu» paşa denirdi. Paşaların, tayinlerinde de kapuları nazar-ı itibare alınır, zengin eyalet ve sancaklar mükemmel kapulu paşalara tevcih olunurdu.

XVII. asırdan sonra bu nizam bozulduğundan paşalara, gelirleri daha az olan eyalet ve sancaklar tevcih edilmiye başlandı... Bu yüzden paşalar, kapularının bir kısımlarını bırakmıya mecbur oldular, yahutta aynı kadro ile gittiler. Her iki halde de, paşadan ayrılanlar bir kapu buluncaya kadar;

paşa ile gidenler paşanın parasını çıkarmak için gayr-ı meşru' şekilde hareket ediyorlardı.

LEVENDLER :

Paşa kapusu zabitlerinin en büyüğü **baş bölükbaşı** idi. kapu, 50 şer kişilik bölümlere ayrılıyor ve her bölüğün başında bir **bölükbaşı** bulunuyordu. Bölüğün miktarı azalıp çoğalabilirdi (1).

XVIII. yüz yıldan evvel paşa kapularında bulunanlar **sarıca** ve **sekbanlardı.** Bunlar, ilk zamanlarda hükûmete iyi hizmetlerde bulunmışlardı. Kapulara, sonraları, **yürük, Türkmen,** ve vergi vermiyen halk karıştı. **Yeniçeri ocağı** gibi kapuların bozulmasına sebeb oldular. Bunlarda, **Celâliler** kadar **eşkiyalık** yaptılar, Nihayet hükûmet 1687 (1098) de Sarıca ve sekbanların kaldırılmasına karar verdi (2). Sekban ve sarıcalardan, arzularıyla ayrılanlara bir şey yapılmadı, fakat, emri dinlemiyenlere, âmansız davranıldı, bir çokları yok edildiler... Sekban ve sarıcalarla çarpışma devam ederken, sekban ocağı ileri gelenleri, sadrazam ve yeniçeri ağasına, affedilmeleri için padişah nezdinde teşebbüslerde bulunmalarını rica ettiler. Bu zatların araya girmeleri üzerine, sekbanlar affedildi, fakat sarıcalar kaldırıldı. Yerlerine **tüfekçi** neferleri yazıldı. Kapular yeni bir nizama bağlandı.

Seferden dönen paşalar, maiyetindekilerin harcini kesmiyecek; onlara mansıbına kadar götürecek; sefere giderken maaş, bahşiş ve tayinatlarını tamamen verecek, dağılmamalarına dikkat edecek, yolsuzluklarına manı' olacaktı. Sekbanlar, bu ahid ve şartlarına aykırı hareket ederlerse cezaları **bölükbaşıları** ve sadrazam kapusunda bulunan **başbölükbaşları** tayin edecek (3), hükûmetle olan münasebetlerini te'min eden **serçeşmeleri** tarafından verilecekti (4).

İşte XVIII. asra girdiğimiz zamanlarda, kapuların durumu bu şekilde idi. **Mütesellim, voyvoda** ve **âyanların** maiyetleri de paşa kapularından daha berbattı. XVIII. asır, âyanların teşekkül devri idi. Âyanlar, yeni bir kapu düzmiye mecburdular. Bunlar, çevrelerinin belâlı, gözü kanlı adamlarını maiyetlerine alarak, bulundukları yerlerde otorite yaratmak ve rakiblerini bunlarla tehdid etmek zorundaydılar. Halkdan toplanan bu adamlara **«Levend»** deniliyordu.

Burada mevzu' bahsolan **levendler,** gemilerdeki levendlerden tamamen ayrı idi. Bazı hallerde paşa kapusunun hepsine birden de levend deniliyordu. Meselâ: **Süvari, divanegan, tüfekçiyan, serdengeçtiyan** sınıfla-

(1) BK. VS. 74 'in notuna
(2) Eşkiyalık: VS. 216, 225.
(3) BK. VS. 8, 13.
(4) Eşkiyalık: VS. 243.

rının maaş ve mikdarlarını gösteren bir defterin başında: «ulûfeha-i **levendat-ı** berâ-yı tarik-i hacc-ı şerif...» yazıldığı gibi (1), sefer için (2), eşkiya takibi için halkdan toplanan yardımcı kuvvetlerede bu ad veriliyordu (3).

Bilhassa bunlar, **türkmen, yürük** ve vergi kaçağı **reayadan** toplanıyordu (4). Bunların zabitlerine **başağa,** ikinci ağa ve **bölükbaşı** adları veriliyordu (5). Hizmetde bulundukları müddetçe ulûfe, bahşiş ve tâyinat alırlardı (6). Ayrıca kıyafetleri vardı. Sırtlarınd Çukadaa yapılmış mintan; başlarında sivri külâh üzerine siyah poşu ve kırmızı makrama sarıyorlardı. Bellerine levend kuşağı kuşanıyorlar, arasına «yatağan tabir olunur kebir bıçak» sokuyorlar; omuzlarına harbî ve çifte tabancalı tüfenk asıyorlardı.

İşte XVIII. asırda paşa ve ağa kapularının umumî durumu bu şekilde idi. Bunlar sefer veya eşkiya takibi için toplanıyorlar; vazifeleri sona erince bir kısmı terhis ediliyor, bir kısmı da kapuda bırakılıyorlardı. Bu terhis esnasında toplu bir halde ve mensub olduğu paşa kapusu kıyafetinde hareket ediyorlar; önlerine gelen köy ve kasabalardan bedava yem ve yiyecek alıyorlar, soygunculuk yapıyorlardı (7). Sefere giderlerken de durumları aynı şekilde idi (8).

(1) TMA: No. D. 5800.
(2) BK. VS. 67, 75.
(3) Sene 1149: «İşbu sene-i mübarekede [illegible] olan sefer-i hümayun-ı nusret- makrun için **Rumelinde** vâki' olan **fatihana tayifesinden** ma'rifetimizle ba- ferman-ı âli tahrir olunan miri **levendat bölükbaşları** esamileri ve canib-i miriden ber muceb-i suret-i defter-i hakanî tâyin buyurulan ulûfe ve bahşiş ve zahire bahaları defteridir ki ber veçh-i âti zikrolunur:

Levendat-ı Miri

bayrak 20 — Fi beher bayrak neferen 50 — 1000

TMA: No. D. 6578

(4) BK. VS. 97.
(5) BK. VS. 97 ve TMA: No. D. 5800.
(6) TMA: No. E. 5261, 6133... No. D. 6716, 7342, 5800, 6578. Bundan başka bk. VS. 15, 75.
(7) Eşkiyalık: S. 455.
(8) «Bais-ı tahrir-i huruf oldur ki **Teke** ve **karası sancakları** mutasarrıfı **Abaza Mehmed Paşa Balıkesir'den** hareket ve **Edremid kazasına** nüzulünde ismetlû **Saliha Sultan** hazretlerinin malikâne kuralarından asakir-i bî (bir kelime okunamıyor) kura-i mezkûrlardan gasb ve garet eyledikleri eşya defteridir ki ber veçh-i âti zikrolunur fi 3 zilka'de sene 1182.

Kariye-i tahta (guruş)	Kariye-i Evciler	Kariye-i Dere-i sağır
12342,5	6363,5	5115,5

Şikâyet edilince bir **bölükbaşıya** sığınıyorlar, onlarda bunları maiyetlerine alıyorlar, bizim ocağımızdandır diye koruyorlardı (1).

Ulûfe, tâyinat ve bahşişlerini alub, sefere ve eşkiya takibine me'mur olunca, gitmekten vazgeçiyorlar, dağların yollarını tutarak **eşkiyalık** ve soygunculuğa başlıyorlardı. Bundan ötürüdür ki yurdun bu yanında eşkıyalık en çok harb zamanlarında oluyordu.

Âyanların öldürüldürülmesi veya mücadelesinde başsız ve kapusuz kalan **levendlerin** durumu, harbtekinden farksızdı. Mensub oldukları zat öldürülünce, azlolunca veya bu askerlerin yemleri (maaşları) kesilince, bir kapuya sığınıncaya kadar soygunculuk ve eşkiyalık yapıyorlardı.

Serdengeçti ağalarının durumları da çok enteresan idi. Halk arasından toplanan gönüllüler iyi hizmet ederlerse **yeniçeri ağası** veya kethüdası tarafından ocağa kaydolunuyor, bayrak veriliyor, ve savaş halinde asker toplamalarına izin veriliyordu. Halbuki XVIII. asırda, bir çok kimselere serdengeçti ağalığı tevcih edilmediği halde, sefer zamanlarında meydana çıkıyorlar, asker toplıyorlar ve uygunsuz hareketlerde bulunuyorlardı.

SEKBANLARIN KALDIRILMASI VE BÖLÜKBAŞILARIN EŞKİYALIĞI

Yeni nizam altına giren kapuların, kısa bir müddet için ahitlerine riayet ettikleri görülüyor. Fakat Venedik - Avusturya - Osmanlı savaşı başlayınca sefere me'mur olan **levendlerin** sefere iştirak etmedikleri gibi gidenlerin mühim bir kısmı da sadrazam **İbrahim Paşa** maiyetinden kaçarak Sultanönü kazalarında eşkiyalık yapmıya başladılar. Bunların önemli bir kısmını süvari sekbanlar teşkil ediyordu. Bunların te'dibine sadaret kaymakamı **Ali Paşa** tâyin edildi. Maiyetine de **Diyarbakır** valisi Elhaç Abdullah **Paşa**, Anadolu **valisi Ali paşa, Karaman** valisi Elhaç Os-

Kariye-i Temaşalık	Kariye-i karcılar	Kariye-i (bir isim okunamad.)
4450	1871	922
Kariye-i Güre	Kariye-i Kızılkeçili	Kariye-i İnönü
375,5	2177,5	2000
Kariye-i Çıkrıkçı		
350		
Cem'an yekûn		
	85877,5	

Edremit sicilleri: 42/1240, Vr. 55 A.

(1) Raşit tarihi C. 2, S. 347.

man Paşa, Haleb valisi Ali Paşa me'mur edildiler (1).

Sadaret kaymakamı, **Gelibolu**'dan **Anadolu** yakasına geçinceye kadar, eşkiyanın **çöl ve Arabistan**'a kaçmalarına mani olmak için, yollar üzerindeki **derbend** ve geçitleri muhafazayı **Aydın ve Saruhan sancakları muhas-**

(1) Evahir-i Şaban 1130 tarihli hükûm: «... Süvari **sekbanan** taifesinden bundan akdem kat'i tarik ve sefk-i dima ve garet-i emval adet-i müstemirrele-i olub sâi-i bil- fesad olmalarıyla demleri heder olmak üzre fetva-yı şerife verilüb bu sene-i mübarekede bi- hasb al- iktiza tertib-i cezalarından a'raziie cerayim-i sabıkları afv ve sefer-i hümayunuma götürüldükde sefer-i hümayunumda dahi kendu hallerinde olmayub hice dürlü fesad ve şenaatı irtikabtan sonra bit- tamam ulûfe ve bahşişlerin almışlar iken henüz müddetleri tamam olmadan ve tavayif-i asakir-i islâmdan her biri me'mur oldukları hidamet-i aliyyemde kıyam... ve damad-ı muhteremin **İbrahim Paşa** ordu-yı hümayunumla Sofya sahrasında saye-i saadet piraye ve liva-i ihtimam ve dikkat üzre iken mezbur şakiler **Anadolu** yakasına firar eylediklerinden maada ıslah pezir olmayub kel- evvel **şakavete** cesaret ve **Sultanönü** sancağı kazalarında ve havalilerinde kariye be- kariye gezüb fukaranın üzerlerine konub zad-ü zahiresin ekl-ü bel' ve ehl-i iyallerine taarruz ve adet-i müstemirreleri üzre ebna-i sebilin yolların kat' ve emval ve eşyaların nehb ü garet ve sefk-i dima vesair ahali-i vilâyetden ellerine gireni hapis ve kendulara kahve vesair mevat ve diledikleri kadar akçe getürmek üzre şartlıyub bunun emsali zulum ve udvan ve fesad ve tuğyan üzre oldukları ilâm olunmağla fetva-yı şerife mucibince eşkiya-i mezburenin ahzü istisalleri içün siz me'mur ve senki vezir-i müşarünileyhsin bu cümlenin üzerlerine başbuğ nasb ve tâyin olunduğundan maada..., **Diyarbakır valisi, vezirim Elhaç Abdullah Paşa** ve **Anadolu valisi** vezirim **Ali Paşa** ve **İçel inzimamıyle Karaman valisi** olan vezirim **Elhaç Osman Paşa** ve **Haleb valisi** vezirim **Ali Paşa** edam allahü taalâ iclâlühü mükemmel kapuları halkı ve **Adana** ve **Sivas** ve **Maraş** ve **Karaman** ve **Haleb** ve **Anadolu** eyaletlerinin umumen **zuama** ve **erbab-ı timarı** dahi emr-i şerifimle maiyyetine me'mur ve re'yü sevab dedüğün üzre amel ve hareket eylemeleri ferman olmağın inşaallahü taalâ ol- tarafa mürur unda cümlesiyle haberleşüb bitevfik-i taalâ eşkiya-i merkume bilküllüye ele getürülüb tertib-i cezalariyla... vüzera-yı müşarünileyihim ile zikrolunan eyaletler askeri ol- tarafa sudur edinceye değin ibadullah eşkiya-i mezburenin şerlerinden mutazarrır olmamak için tedarikleri görülmek mühim ve muktazi olmağla sen ki vezir-i müşarünileyhsin me'mur olduğun veçh üzre bir gün evvel Gelibolu'dan Anadolu yakasına mürur ve maiyetine me'mur olub balâda mastur al- isim olanlarla tedarik-i küllîlerile eşkiya-i mezburenin **çöl ve Arabistan** taraflarına firar eylememeleriyçün ol havalide semt olan boğazları sedd-ü bend eylemek üzre **Aydın muhassılı** mumaileyh **Abdullah Paşaya** ve sabıka **Teke** müteselliimi **Burhan**'a ve **Abdülmü'min Paşaoğlu Sun'ullah** ve **Develi Bektaş** ve **Kemahlı sağıroğlu İbrahim** ve **Kilis** voyvodası **Mustafa** zide kadruhuya vesair şecaati olanlara tarafından mükkid buyuruldılar ile tenbih ve te'kid... eşkiyanın üzerlerine varub ahz-ü tedmir ve istisallerine sarf-ı tâb-ı tuvan ve ele getürüldükde eşkiya-i mezkûrları bilâ aman katl ile bilâd ı ibadı te'min ve tathir hususunda bir dürlü tehavün ve taksirdan içtinab edesin...» MS. 178, S. 224 - 225.

ılı **Abdullah Paşa**, sabık **teke** mütesellimi **Burhan**, **Abdülmü'min Paşa**oğlu **Sun'ullah**, **Develi Bektaş**; **Kemahlı sağıroğlu İbrahim**, **Kilis** voyvoası **Mustafa** me'mur edilir.

Bölükbaşı, **sekban** ve **levendlerin** eşkiyalığı, yalnız **Sultanönüne** munhasır kalmadı, kısa zamanda yurdun diğer taraflarını da sardı. Bunun üzerine hükûmet sekbanların kaldırılmasına kat'i surette karar verdi. Arzularıyle sekbanlıktan vazgeçenlere bir şey yapılmadı, fakat sekbanlıkta devam edenlerin başı kesildi (1).

Kapulardan, kaldırılan sekbanlar yerine, piyade ve süvariden mürekkeb **Divanegân, farisan, azeban (piyadegân), gönüllüyan** sınıfları ikame edildi. Bunların teşkilatı da sekbanlarinki gibi idi. Farisanın başında **başağa, ikinci ağa, Divane (delil)** lerin başında **baş deli; tüfenkçilerin** başında **tüfenkçi ağası** ve diğer ağalar, piyadelerin başında **piyadegân başı** ve ikinci ağası (2); Gönüllülerin başında **ser gönüllüyan** (3) var idi (4).

1719 yılında, **Anadolu valisi Ali Paşaya**, eyaletinde sekbanlık iddiasında olanlar varsa, rızalarıyla sekbanlıktan vaz geçmezlerse yakalayub te'dibi hakkında fermanı geldi.

ŞER HİMMET :

Bu sırada **Manisa**'da **eşkiyalıklarıyla** meşhur **şer Himmet bölükbaşı, Küçük Emir bölükbaşı, Balçovalı İbrahim bölükbaşı, Göredesli Ali bölükbaşı, Topal Süleyman bölükbaşı**, vardılar. Bunlar **İzmir** ve **Saruhan sancağında** soygunculuk yapıyorlar, adam öldürüyorlardı (5). Bilhassa şer Himmet 70-80 kişilik maiyetiyle Saruhan sancağını kasıp kavuruyordu (6). Bu bölükbaşıların te'dibine Muhassıl Abdullah Paşa me'mur edildi. Ayni zamanda Anadolu valisi Ali Paşa da Manisa'ya geldi. Birkaç çarpışmadan sonra, Şer Himmet, ayni sene içinde öldürüldü.

CİN HALİL :

Bu azılı bölükbaşı öldürülmekle beraber, diğer bölükbaşılar, **Ali Paşa**nın takibatından kaçarak komşu sancaklar hudutları içine girdiler ve gö-den kayb oldular. 1720 de bunlara **Cin Halil (7), Dolman Ali, Türedi Ahmed, Bayraktaroğlu, Korçakoğlu bölükbaşı** da karıştı.

Ali, Paşa, sancak halkını **nezre bağladığı** gibi, bölükbaşıların yakalanmasını da Abdullah Paşaya emretti. Paşanın ayrılışından sonra

(1) BK. VS. 18, Raşit tarihi: C. 5, S. 281-282.
(2) TMA: No. E. 6133, 5080... No: D. 5800.
(3) TMA.: No. E. 50, 80.
(4) Bunlardan **Azeb, tüfenkçiler piyade; Gönüllüler (ağır), beşli, deliler** ise süvari idiler. Bunlarında her elli kişisine bir «ağa» kumanda ediyordu.
(5) BK. VS. 17.
(6) BK. VS. 19.
(7) Bazı vesikalarda **Cinni, bazılarında Cinli** şeklinde geçiyor.

bunlar tekrar sancak hudutları içerisine girdiler ve eşkiyalık yaptılar (1). Bu **bölükbaşıların** en azılısı ve belâlısı Çin Halil idi. Çin Halil, Manisalı idi. Sık sık Manisa'ya geliyor; evinde istirahat ediyor; Manisaya yarım saat bir mesafede kervanları ve yolcuları soyuyordu. Hülâsa İzmir, Aydın ve Manisa sancakları sınırları içerisinde yapmadığını bırakmıyordu.

Anadolu valisi Ali Paşa 1722 (1134) de bu çetin eşkiyayı yakalamak için tekrar Manisa'ya geldi; arkadaşlarından bir kaçını yakaladı. Fakat Cin Halili ele geçiremedi (2). O başka taraflara kaçtı.

1723 de **İzmir kadısı Mustafa Efendiyi öldürdü** (3). Fakat Muhassıl **Abdullah Paşa**, Halil'in peşini bırakmadı; yataklarını ve taraftarlarını birer birer yakaladı. Bayrakdaroğlu, Emir Ali, Cin Halil ve arkadaşları ya yatakları yahutta mahalli kuvvetler tarafından yokedilerek, bölükbaşılara son verildi (4). Diğer sekban ve bölükbaşı geçinenlerde birer köşeye sindiler ve fırsat gözetlemiye başladılar.

DİĞER BÖLÜKBAŞILARIN EŞKİYALIĞI :

1727 (1139) da; İransavaşları esnasında, sefere me'mur **bölükbaşılar** veya kıyıya köşeye saklanmış olanlar; **Anadolu**'yu boş buldular; birer ikişer meydana çıktılar, bayrak taşıdılar ve soygunculuk yaptılar (5).

Anadolu valisi Mustafa Paşa, bunları yakalamak için **Manisa**'ya geldi. Bu devir eşkiya bölükbaşıları: **Çaylak bölükbaşı (6); Yurddağında Kara Ahmed; Dombay bölükbaşı** ve **Beşlikçi bölükbaşı** idiler. Bunların bir kısmı **Bergama** ve **Menemen voyvodaları,** bir kısmı da Anadolu valisi tarafından yakalandı (7).

LEVENDLERİN KALDIRILMASI :

Levend bölükbaşılarının bu hali 1775 (1189) yılına kadar devam etti (8). Kaynarca barışı imza edilince, hükûmet **levendleri** kaldırmıya karar verdi. Eğer, levendler rızalariyla **enderun ağası, divanegân, gönüllü, tüfenkçi** yazılırlar ve kıyafetlerine girerlerse affolunacaklar, bu emre itaat

(1) BK. VS. 26.
(2) 7 L. 1132 tarihli **Manisa kadısı** ve **Mütesellimine** buyruldı: «... Bundan akdem **İzmir** kurbunda kat'i tarik eden **Emir Ali** ve **Gördesli Ali** naman şakiler ve refikleri fesad-ı mezkûre cesaretlerinden sonra bir kaç kerre giybet ve yine zuhur ve İzmir kurbunda... emval ve eşya ve erzakların nehbu garet ve yağma ve iyal ü evladlarına taarruz ve baadehu firar eyledikleri tarafımıza ihbar ve iştika olunub...» yakalanmaları, MS. 179, S. 8 BK. VS. 26
(3) Küçük Çelebi zade Asım tarihi: S. 28.
(4) Bundan önceki eşkiyalar faslının delilerine bakınız.
(5) Asım tarihi: S. 404-406.
(6) BK. VS. 34.
(7) BK. VS. 31, 33.
(8) Tarih-i İzzi: Vr. 39, Vasıf tarihi: C. 2, S. 131.